

OTPOR CENTRALIZACIJI I GERMANIZACIJI U BANSKOJ HRVATSKOJ 1850. GODINE

UDK 94(497.5)"18"
Izvorni znanstveni rad

Autor analizira političke i društvene prilike u Banskoj Hrvatskoj 1850. godine s posebnim osvrtom na otpor hrvatskih službenih krugova i šire javnosti, uključujući i nekoliko političkih listova, prema prvim slučajevima politike centralizacije i germanizacije bečke vlade. Objavljuje se i nekoliko priloga iz koji se vidi otpor pojedinih hrvatskih državnih organa prema politici germanizacije.

Hrvatski politički pokret 1848.-1849. počeo je u proljeće 1848. s velikim ciljevima i ambicijama, ali do njegovog završetka, u jesen 1849. nije bilo gotovo ništa ostvareno.¹ Od jeseni 1848., nakon Jelačićevog odlaska u rat protiv Mađara, djelovalo je u Zagrebu Bansko vijeće kao neka vrsta privremene hrvatske vlade. Njegova je djelatnost bila ograničena djelovanjem zagrebačke General-komande i samovoljom lokalnih organa u županijama, ali ono je osiguravalo nezavisnost Banske Hrvatske od bečkog središta. To je postalo posebno važno u vrijeme nezadrživog uspona austrijske reakcije od jeseni 1848. i postupnog gušenja opozicijske ili revolucionarne borbe u različitim krajevima Habsburške monarhije, ali i Europe u cjelini.

¹ Od opsežnijih radova o političkom pokretu u Bansknoj Hrvatskoj za vrijeme revolucije 1848.-1849. ovdje se mogu spomenuti: Vaso Bogdanov, *Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848./49.*, Zagreb 1948.; Isti, *Hrvatski hroničar u godinama revolucije 1848.-49. u svjetlu naše četrdesetomisle štampe*, Zagreb 1949.; Isti, *Historije političkih stranka u Hrvatskoj od prvih stranačkih grupiranja do 1918.*, Zagreb 1959.; Slavko Gavrilović, *Strem u revoluciji 1848.-1849.*, Beograd 1963.; Jaroslav Šidak, *Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848.-49.*, Zagreb 1979. sa slijedećim raspravama: *Revolucija godine 1848.-49.* (17-31); "Narodna zahtjevanja" od 25. ožujka - program hrvatske četrdesetose (33-74); Odnosi bana Jelačića prema Kneževini Srbiji u mjesecu siječnju 1848. (77-93); Austroslavizam i Slovenaki kongres u Pragu 1848. (95-114); O tobožnjoj detronizaciji Habsburgovaca u Hrvatskom saboru 1848. (115-143); Seljačko pitanje u hrvatskoj politici 1848. (145-174); Poslanstvo Hrvatskog sabora austrijskom parlamentu god. 1848. (175-195); Hrvatsko-mađarski odnosi u ljeto i rani jesen 1848. (197-248); Listopadska revolucija u Beču i politički austroslavizam (249-259) i "Društvo Slavenačke lige na slavenom jugu" (291-321); Inna Ivanovna Leščilovskaja, *Obćestveno-politička borba u Horvati 1848.-1849.*, Moskva 1977.; Petar Korunić, *Jugoslavenska ideja u hrvatskoj i slovenskoj politici za revolucije 1848.-1849. godine*, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 14, Zagreb 1981., 91-228; *Jugoslavenska ideja u hrvatskoj i slovenskoj politici (Hrvatsko-slovenski politički odnosi 1848.-1870.)*, Zagreb 1986. (dalje: *Jugoslavenska ideja*); Program korofederalizma u hrvatskoj političkoj i društvenoj misli u XIX stoljeću, *Povijesni prilici (PP)* 10, Zagreb 1991., 103-156; Filip Potrebića, *Pažeška županija za revolucije 1848.-1849.*, Zagreb 1984.; Iakra Iveljić, O značenju unutrašnjeg odjeka Banskog vijeća (1848.-1850.), *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 22, Zagreb 1989., 71-94; Tomislav Markus, *Federalizam i konfederalizam u tekstovima Slavenoskog juga 1848.-1850.*, *PP* 13, Zagreb 1994., 111-137; Publicistička djelatnost Bogoslava Šuleka 1848.-1850. godine, *PP* 14, Zagreb 1995., 137-162; Hrvatski politički pokret 1848.-1849. godine: osnovna zbivanja i ideje, *PP* 15, Zagreb 1996., 11-58 (Hrvatski politički pokret); *Ideje i koncepcije Slavenoskog juga 1848.-1850. godine* (magistarski rad u rukopisu u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu) (Ideje i koncepcije Slavenoskog juga); Mađarski nacionalizam i hrvatska politika 1848.-1849., *Časopis za suvremenu povijest (CSP)* 29 (1), Zagreb 1997., 41-67.

Povremene represivne odredbe, poput "Privremenog zakona o tisku", koji je potpisao ban Jelačić u svibnju 1849., a koje su, po zamislama bečke vlade, trebale ugušiti ili, barem, ublažiti oštro pisanje zagrebačkog opozicijskog tiska, nisu se primjenjivale. Zagrebačko je opozicijsko novinstvo, među kojim su se isticali posebno *Slavenski Jug* i *Südslawische Zeitung*, a do kraja lipnja 1849. i *Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, predstavljalo je jedini primjer opozicijske, ali istovremeno i proaustrijske orijentacije² u Habsburškoj monarhiji, a Hrvatska jedinu zemlju formalno odanu, a zapravo de facto nezavisnu od bečkog središta. Takvo je stanje potrajalo do pred kraj revolucije, kada je, u kolovozu 1849., ruskom intervencijom slomljena mađarska revolucije, a u Hrvatskoj je, na dvostruki Jelačićev zahtjev, proglašen Oktroirani ustav.

Proglašenje Oktroiranog ustava u Hrvatskoj predstavlja datum kada se može govoriti o prestanku hrvatskog političkog pokreta kao organizirane i međusobno povezane djelatnosti javnih ustanova – državnih organa i političkih listova u prvom redu – radi ostvarenja određenih nacionalnih ciljeva. To, naravno, ne znači da nisu i dalje postojale pojedine javne ustanove, koje su mogle izražavati opozicijske stavove, kao trajno opredjeljenje, poput listova *Slavenski Jug*, *Südslawische Zeitung* i, kasnije, *Jugoslavenskih novina*, odnosno, koje su mogle povremeno, ali neuspješno prosvjedovati protiv centralističkih i germanizatorskih mjera bečkog središta, poput Banskog vijeća i bana Jelačića. Jedina preostala organizirana djelatnost hrvatske državne politike nakon proglašenja Oktroiranog ustava bilo je djelovanje povjerenstava iz Provincijala i Vojne granice u Beču u jesen i zimu 1849. pod Jelačićevom vodstvom, koje je u pregovorima s austrijskim ministrima pokušalo ostvariti pojedine zaključke Sabora 1848. godine. No zato su i dalje djelovali pojedini listovi, koji su, poput *Slavenskog Juga* i *Südslawische Zeitung*, bili jedni od rijetkih ostataka revolucionarnih tekovina hrvatskog četrdesetosmaškog pokreta, ne samo po vremenu svojeg nastanka, već i po svojem opozicijskom usmjerenju.

Najznačajniju aktivnost od svih zagrebačkih listova krajem 1849. i početkom 1850. pokazivao je *Slavenski Jug*. U više članaka, posebno člancima Avelina Čepulića "Iz Hrelin-grada", zalagao se za austroslavističko preuređenje Austrije i povezivanje južnoslavenskih krajeva u njoj; dokazivao da politika centralizacije i germanizacije vodi Habsburšku monarhiju u propast, a "federalizam", suprotno tome, omogućava njezino jačanje; branio cjelovitost i ograničenu samostalnost Hrvatske itd. List je smatrao da se centralističkoj i germanizatorskoj politici bečke vlade treba suprotstaviti ne samo zato što ona vodi "apsolutizmu" i, time, negiranje političkih i građanskih sloboda, nego i zato što osigurava gospodstvo Nijemaca nad ostalim austrijskim narodima. Tražio je da njemački jezik ostane u svojim prirodним granicama i da se svakoj krunovini omogući da se služi svojim narodnim jezikom.³ Neposredno nakon završetka revolucije *Slavenski Jug* bio je jedan od pr-

² "Proaustrijska orijentacija" zagrebačkih listova odnosila se na koncepciju austroslavizma i federalnog konfederalizma tako da bi suverena i teritorijalno ujedinjena Hrvatske, s Dalmacijom i Vojnom granicom, osigurala svoju političku budućnost u Austriji preuređenoj u savez slobodnih naroda. O toj orijentaciji zagrebačkog novinstva, određenoj razlici prema službenoj hrvatskoj politici, te postupnoj polarizaciji u listovima i šire u hrvatskoj politici tijekom 1849. Usp. T. Markus, Hrvatski politički pokret.

³ B. Š., Jesmo li mi separatiste? – *Sj*, 11. IX. 1849./136; Foederacia i centralizacia – *Sj*, 12.-13. IX. 1849./137-138; *Sj*, 4. X. 1849./156; Foederalizam u Austrii – *Sj*, 2. XI. 1849./180; 15. XI., 14., 17., 27. XII. 1850./191, 215, 217, 224; *Fr. Pa-*

vih političkih listova u Habsburškoj monarhiji, koji je otvoreno govorio o politici germanizacije bečke vlade kao otvorenoj mogućnosti, koja će se ubrzo početi i ostvarivati. Svi su ovi stavovi bili naslijeđeni iz ranijeg razdoblja, ali sada su, zbog znatno težih političkih prilika, zagovarani znatno umjerenijenim tonom i s nastojanjem da se izbjegavaju neposredni napadi na bečku vladu. Određena promjena dogodila se u odnosu *Slavenskog Juga* prema Ugarskoj (ne: Mađarskoj), jer je ranije zagovarana njezina podjela prema nacionalnoj osnovi i time njezin nestanak, a sada se, u nekoliko navrata, branila državna posebnost Ugarske pred namjerama bečke vlade da ju pretvori u austrijsku pokrajinu. To je bilo u suprotnosti s inače dominantnom koncepcijom austroslavizma i vjerojatno je proizlazilo iz uvjerenja uredništva da bi se negativne posljedice centralističkog uređenja, s prevlašću njemačkog jezika, mogle spriječiti ili barem ograničiti ako se očuva tradicionalna politička autonomija zemalja Translajtanije. No, prevladavajuće koncepcije *Slavenskog Juga* ipak su bile izražene u ideji austroslavizma u kojoj ne bi bilo mjesta za jedinstvenu ugarsku državu, jer bi morala biti podijeljena po nacionalnoj osnovi. List je vrlo oštro osudio pogubljenje mađarskih vojnih i političkih vođa u listopadu 1849., ističući da bi njihovo pomilovanje značilo puno veću korist i za vladu i smirenje političke situacije i međunacionalnih odnosa. Urednik B. Šulek smatrao je da je Mađarska stopljena s Austrijom, jer svoje stoljetne ustavne zakone nije poboljšavala, poput Velike Britanije i usklađivala s modernim idejama, posebno načelom nacionalizma i parlamentarizma. U polemici s *Agramer Zeitungom*, koji ga je optužio za podržavanje Mađara, Šulek je istakao odlučno odbijanje prevlasti Mađara nad drugim narodima u Translajtaniji i na sadašnju zajedničku opasnost, koja prijete svim nenjemačkim narodima od bečkog centralizma i germanizacije.⁴

Neposredno nakon revolucije Banskog je vijeće, sve do prestanka rada u lipnju 1850., predstavljalo najznačajniji politički ostatak revolucije u Banskoj revoluciji, iako je izgubilo raniju upravnu i izvršnu samostalnost. Ono je i dalje formalno i neposredno bilo podređeno banu Jelačiću, ali ban je djelovao kao puki prijenosnik naloga vlade Banskom vijeću, a ne kao samostalan politički čimbenik.⁵ Jelačić nije mogao osigurati očuvanje niti ograničene unutarnje samouprave, a pogotovo ne samostalnosti, koju je Hrvatska stekla u revoluciji. Pokušavao se, ali bezuspješno izboriti za ograničenu samoupravu i teritorijalnu cjelovitost Hrvatske za vrijeme mnogobrojnih sastanaka koji su hrvatski povjerenici u Beču s njim na čelu vodili s austrijskim ministrima u mjesecima nakon završetka revolucije. Njegova jedina "samostalnost" očitovala se u neposrednom rješavanju mnogobrojnih molbi iz

¹ lacky, O centralizaciji i o narodnoj ravnopravnosti u Austriji - *SJ*, 28.-29. XII. 1849/225-226. O osnovnim političkim koncepcijama *Slavenskog Juga* neposredno nakon revolucije sve do zabrane u veljači 1850. usp.: T. Markus, *Ideje i koncepcije Slavenskog Juga*, 78-84.

⁴ B. Š., *Englezki ustav - SJ*, 6. X. 1849/158; Zašto padose tolike žrtve u Pešti i Aradu? - *SJ*, 18. X. 1849/168; *Finis Hungariae!* - *SJ*, 29. X. 1849/177; B. Š., *Politika Slavenskoga Juga - SJ*, 24. XII. 1849/223; T. Markus, *Ideje i koncepcije Slavenskog Juga*, 113-117.

⁵ Jelačićeva kakva-takva samostalna politička djelatnost završava u listopadu 1848., kada je, prilikom opsade pobunjenog Beča, podvignut knezu Windischgrätzu, a hrvatski graničarski odredi uključeni u austrijsku vojsku. No, do kraja revolucije ta se Jelačićeva nesamostalnost nije izražavala negativno po samostalnost Banske Hrvatske, jer se ban nalazio na mađarskom ratistu i zanimao gotovo isključivo vojnim pitanjima, a sporadični pokušaji da suzbije ili ograniči opozicijsko raspoloženje, kao u slučaju "Privremenog zakona o tisku" iz svibnja 1849., nisu imali praktičnih posljedica.

Hrvatske manje važnog ili privatnog karaktera.⁶ Usprkos nastojanju da sačuva kakvu-takvu samoupravu Banske Hrvatske Jelačić je uvijek popuštao pritiscima bečke vlade, a u pojedinim slučajevima i osobno prednjačio u suzbijanju opozicijskog raspoloženja u Hrvatskoj. Žalostan primjer političke nesamostalnosti hrvatski je ban pokazao u represivnom odnosu prema zagrebačkom opozicijskom tisku, *Slavenskom Jugu* i, nešto manje, *Südslawische Zeitungu*, koji su, i nakon završetka revolucije, zagovarali osnovne ideje hrvatskog političkog pokreta 1848.–1849. Najprije je, vjerojatno na izravan zahtjev bečke vlade, odredio sudsku parnicu protiv *Slavenskog Juga* zbog upotrebe "anarkičkih sverha", preziranja vlade i napada na činovnike. Nakon što se porota, zbog nedostatnih odredbi njegovog "Privremenog zakona o tisku", morala raziči bez presude, Jelačić je naložio zabranu *Slavenskog Juga*, "jer mnogobrojni članci istih novinah uperkos obстоjećemu privremenomu zakonu o štampi neposlušnost i nepokornost izdavateljah i urednika pram zakonom i višjim oblastjam očito pokazuju, meržnju i razdraženost serdacah podpaljuju, i tako na nezadovoljstvo i prevrat pobudjuju (...)". Istovremeno je naložio da se uredniku *Südslawische Zeitungu* izda posljednja opomena pred zabranu zbog istog "pogibeljnog pravca" njegovog lista.⁷ Tim je samovoljnim činom Jelačić sam prekršio vlastiti oktroirani "Privremeni zakon o tisku". U gušenju gotovo svakog znaka opozicije išao je toliko daleko da je naredio otpuštanje iz službe zagrebačkog županijskog suca Đure Bornemisa zato što je istupio iz porote u parnici protiv *Slavenskog Juga*, s obrazloženjem da ne želi suditi prema "Privremenom zakonu o tisku" kao banovom samovoljno donesenom i neustavnom aktu.⁸ Svoje je postupke pred banskim namjesnikom Jelačić nastojao opravdati tvrdnjom da opozicijski tisak pokazuje "neumjerenost", ne poznaje ustavnu slobodu i napada pojedine osobe iz političkog života umjesto da pruža "mudro razlaganje spasonosnih predlogah", ali izrazio je nadu da će to prestati s reorganizacijom uprave i usvajanjem tiskovnog zakona. Stoga se, vjerojatno želeći sačuvati ostatke popularnosti u hrvatskom javnom mnijenju, zadovoljavao usmenim opomenama urednicima pojedinih opozicijskih listova poput *Südslawische Zeitungu*, iako je ranije prijetio da će ga zabraniti, i tražio da se primjenjuju stroge mjere protiv svakog

⁶ O odnosu službene hrvatske politike prema bečkom središtu u ovom razdoblju i u prvoj polovici 1850. usp.: Alojz Ivančević, *Die kroatische Politik der Wiener Zentralstellen von 1849 bis 1852*, Wien 1904.; Mirjana Gross, *Podaci moderne Hrvatske. Neoposludizam u cislnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850–1860.*, Zagreb 1985.

⁷ Hrvatski državni arhiv (HDA), Banske pisma (BP), kut. CLXV, s. n., Jelačić Lentulaju 23. I. 1850.; HDA, Banske vijede (BV), kut. IX, Umutarnji odsjek (UO), 1850./1776-276, Jelačić Lentulaju 10. II. 1850. Odljetniku *Slavenskog Juga* Stavojuhu Vrbaniću, koji ga je molio da ukine zabranu izlaženja lista, Jelačić se opravdavao da to nije u njegovoj moći i da zabrana nije njegova krivica (Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU u Zagrebu, Odsjek za povijest hrvatske književnosti, Ostavština Bogoslava Šuleka, kut. IV., sv. IV/br. 30, Vrbanić Suleku 19. II. 1850.). Već kod parnice protiv *Slavenskog Juga* početkom 1850. očitovala se sva pravna i materijalna nedostatnost odrediti Jelačićevog tiskovnog zakona, a krajem iste godine, kod pitanja o pokretanju sudskog postupka protiv *Jugoslavenskih novina*, hrvatske su pravosudne oblasti, stvorene, inače, uredbama bečkog središta, morale otvoreno izjaviti da "Privremeni zakon o štampi" smatraju neprihvatljivim zbog promjena u organizaciji sudstva i materijalnih nedostataka (usp. izvještaj generalnog prokuratora za Hrvatsku i Slavoniju Ivana Mažuranića Banskaj vladi od 2. prosinca 1850. – HDA, BP, CLXIV, 1850./173-B, prilog).

⁸ HDA, BV, X., UO, 1850./3252-512, Jelačić Lentulaju 9. III. 1850. Pošto je teško vjerovati da je bečku vladu занимalo privatno mišljenje pojedinca o "tiskovnom zakonu" u novinskoj parnici, vjerojatno je time Jelačić želio učvrstiti vlastiti autoritet. S druge strane, može se pretpostaviti da je iza Jelačićevih represivnih mjera protiv zagrebačkog opozicijskog tiska, a vjerojatno i kod nametanja nove uprave u Zagrebačkoj županiji u veljači 1850. stajala bečka vlada.

prekoračenje "Privremenog zakona o tisku".⁹ Izlaženje novih listova, posebno ako su se nastavljali na zabranjene opozicijske listove, kao što je to bio slučaj s *Jugoslavenskim novinama* u odnosu na *Slavenski Jug*, znatno je otežavano birokratskim mjerama Banskog vijeća.¹⁰

Represivne mjere protiv opozicijskog tiska, uz Bansko vijeće posljednjeg ostatka hrvatskog političkog pokreta 1848.-1849., dovodile su do nestajanja i ostataka njegove nekadašnje velike popularnosti i ugleda u Hrvatskoj i drugim južnoslavenskim krajevima. Isto vrijedi i za pojedine njegove nasilne odredbe, koje su bile u suprotnosti s tradicionalnom samoupravom lokalnih oblasti i koje je mogao mijenjati samo Sabor. Potaknut mnogim pritužbama na političko i upravno stanje u Zagrebačkoj županiji Jelačić je iznio stav da je glavni krivac Upravljajući odbor, čiji članovi ili ne dolaze na sjednice ili ih pretvaraju u "pozorište strastih i nepristojnosti", u što je vjerojatno uračunao i pojedine opozicijske stavove. Stoga je raspustio dotadašnji Upravljajući odbor i imenovao novi, ali bez tradicionalne upravne vlasti, koju je povjerio podžupanu Zagrebačke županije. Propala parnica protiv *Slavenskog Juga* i otvoreno izražavanje opozicijskog raspoloženja pojedinih činovnika kao i odobravanje prisutnog gledateljstva na neuspjeh parnice bili su povod Jelačiću za ponavljanje naredbi, koje se, izgleda, nitko u Zagrebu nije žurio sprovesti. Naložio je da podžupan odmah preuzme upravu u Zagrebačkoj županiji, isključi "svaki nedostojni ili siloviti upliv slušateljstva" i otpusti sve nepošušne činovnike. Odbio je molbu članova starog Upravljajućeg odbora da odustane od svojih uredbi zbog kršenja "starih pravica", opravdavajući se, kao i kod ponovnog naloga Lentulaju da proglasi Oktroirani ustav, svojom brigom za "novi duh vremena" i "načelo ravnopravnosti i ustavnosti". Pozivanje na stara prava proglasio je "beztemeljnim jadikovanjem" za preživjele ustanove i "proizvodom neponjajta" velikog zadatka cijele Carevine za osiguranjem materijalnog i duševnog napretka svih njezinih građana. Tražio je slijepo provođenje svih svojih zapovjedi od svih činovnika u prijelaznom stanju.¹¹ Kao i kod ponovnog naloga banskom namjesniku da proglasi Oktroj i ovdje se radilo o prikladnom banovom izgovoru da nametne prividno svoju, a zapravo volju bečkog središta u gušenju opozicijskog raspoloženja u Hrvatskoj. Proglašavanje pozivanja domaćih političara na "starodavni ustav" borbom za preživjele feudalne ustanove bio je samo prikladan i ne baš uvjerljiv izgovor za koji je pitanje koliko je i sam ban u njega vjerovao. Modernizacijske mjere, koje je provodila bečka vlada, nisu se mogle, što se tiče hrvatskog nacionalizma, gledati isključivo s privrednog i upravnog aspekta, jer su očito bile praćene tendencijom postupne germanizacije javnog života i ukidanjem ostataka

⁹ HDA, BF, CLX., 1850/253a, Jelačić Lentulaju 4. III. 1850; isto, CLXI., 1850/524b, Jelačić Lentulaju 17. IV. 1850.

¹⁰ HDA, BF, CLXI., 1850/524, Lentulaj Jelačiću 9. IV. 1849; isto, 1850/524a, Lentulaj Jelačiću 12. IV. 1850.

¹¹ HDA, BV, IX., UO, 1850/1511-231, Jelačić Lentulaju 2. II. 1850; isto, 1850/2065-325, Jelačić Lentulaju 16. II. 1850; isto, X., UO, 1850/2965-465, Jelačić Lentulaju 28. II. 1850.

¹² Zanimljivo je da se u drugim slučajevima, kao kod pitanja reorganizacije i eventualnog povezivanja narodnog muzeja, matice, knjižnice i sličnih ustanova, Jelačić strogo držao "starog ustava", ističući da ta pitanja može riješiti samo Sabor (HDA, BV, XV., PO, 1850/2280-100, Jelačić Lentulaju 1. III. 1850). No, kod tih se pitanja nije trebalo razrađivati s političkom opozicijom.

hrvatske političke autonomije.¹² Takve su samovoljne odredbe, u zemlji naviknutoj na municipalnu autonomiju i ustavnost i teško razočaranoj zbog sloma svih težnji hrvatskog pokreta 1848.-1849., mogle samo potkopati preostale tragove popularnosti nekada toliko slavljene bana.

Od listopada 1849. središnja je bečka vlada nastojala što brže uspostaviti kontrolu nad državnim i političkim odnosima u samoj Hrvatskoj, prije svega u odnosu na dotad samostalno djelovanje Banskog vijeća. Bečka je vlada već u listopadu 1849. poslala u Zagreba Vinzenza Kappela da ispita stanje hrvatskih financija i pripremi osnivanje posebne financijske uprave koja bi bila neposredno podređena bečkom središtu. Tada Kappelovo djelovanje nije izazvalo sumnju i napade od strane hrvatske javnosti jer se Kappel služio, naravno, preko prevoditelja, isključivo hrvatskim jezikom u dopisivanju s hrvatskim oblastima. Nekoliko mjeseci kasnije Jelačić je izvijestio Bansko vijeće da ministarstvo financija ponovno šalje Kappela, koji bi trebao urediti hrvatske financije, položaj financijskih činovnika i njihov odnos prema središnjem ministarstvu i naložio Vijeću da mu u svemu budu na pomoći. Krajem travnja 1850. dolazi do ukidanja Financijskog odsjeka Banskog vijeća i stvaranja Financijsko-zemaljskog upraviteljstva s Kappelom na čelu, koje je bilo neposredno podređeno bečkom Ministarstvu financija.¹³ Bansko je vijeće ubrzo došlo u sukob s Kappelom koji je, kao i njemu podređeno novoustrojeno Financijsko-zemaljsko ravnateljstvo, u korespondenciji s Vijećem i drugim oblastima, koristio najprije djelomično, a zatim sve više isključivo njemački jezik. Obavještavajući Jelačića o tome Lentulaj je zamolio da se kod kralja osigura ustavom zajamčena upotreba isključivo hrvatskog jezika u Hrvatskoj kako se ne bi davao "povod nepouzdanju i razdraženosti u našem puku".¹⁴

Bansko je vijeće od jeseni 1849. prestalo biti faktička vlada de facto nezavisne države i postalo izvršitelj, preko Jelačića, naloga austrijskih ministarstava, koja su nastojala Bansku Hrvatsku integrirati u svoju koncepciju čvrsto centralizirane Monarhije s njemačkim kao službenim jezikom u komunikaciji između središnjih ustanova, uključujući vojne i pokrajinske organe. No, Vijeće je nastojalo, koliko je to

¹² HDA, BF, CLVII, 1849/586, Jelačić Banskom vijeću 13. X. 1849; HDA, BV, X., UO, 1850/4224-2444, Jelačić Lentulaju 25. III. 1850.

¹³ HDA, BF, CLXII, 1850/792c, Lentulaj Jelačiću 14. V. 1850; T. Markus, Korespondencija ban Jelačić-Bansko vijeće 1848.-1850. kao povijesni izvor (Korespondencija), ČSP 30 (1), Zagreb 1996., 47. Kappelove germinizatorne tendencije bile su toliko opasne za hrvatsku autonomiju da je Bansko vijeće moralo na njih reagirati. Vjerojatno je bilo dodatno potaknuto vrlo oštrim člankom u jednom opozicijskom listu u kojem je osuđeno Kappelovo korištenje njemačkog jezika i dovođenje stranih činovnika, ali i općenito vladina nezahvalnost za hrvatske zaluge i nepoštivanje načela nacionalne ravnopravnosti proglašene Oktobranim ustavom (Kako se s naziv postupa - Jugoslavizacijske novine (JN), 10. V. 1850/22). Službeni listovi - *Narodne novine* i *Agrarier Zeitung* - podržali su Kappelovu "djelomičnu" upotrebu njemačkog jezika, smatrajući da time nije ugrožena službena upotreba hrvatskog jezika. Inače, banski je namjesnik Lentulaj uživao veliki ugled u opozicijskom dijelu hrvatske javnosti zbog svoje dosljedne obrane hrvatskog jezika. Neposredno prije raspuštanja Banskog vijeća opozicijski je tisak isticao da se sada Lentulaja može pohvaliti, jer je uvijek branio slobodu, nezavisnost i narodnost Hrvatske, a kao dokaz navodilo se da "odkad su nam počeli narivati nimački jezik, nije htio potpisati, pa nije potpisao nijedne nimačke riječi - ne iz slipe merzljive prema nimačkomu jeziku, nego iz dolednosti" (JN, 27. VI. 1850/67). Inače, do prvih pojava upotrebe njemačkog jezika u poslovanju hrvatskih organa nije došlo intervencijom odozgo i od strane Beča postavljenih činovnika, poput Kappela, već od "domaćih" organa i činovnika. Zagrebačko je poštansko upraviteljstvo, pod nadzorom Josipa Klempaya, počelo upućivati početkom 1850. njemačke dopise početnjem poštanskim organima na području Banske Hrvatske. Stoga je Jelačić tražio da se Klempaya upozori kako se mora služiti isključivo hrvatskim jezikom u unutarnjem poslovanju na području Hrvatske (HDA, BF, CLIX., 1850/170a, Jelačić Lentulaju 22. II. 1850).

bilo moguće, zaštititi kako unutarnju samoupravu Hrvatske, tako i osigurati poštivanje pojedinih kraljevih obećanja, izraženih u Oktroiranom ustavu, o slobodnom razvitku i ravnopravnosti svih naroda i jezika u Carevini. Posebno je osjetljivo bilo na pitanje nepriznavanja službene upotrebe hrvatskog jezika u svojim dopisima organima izvan Hrvatske, kako zbog ranijeg iskustva s pokušajima nametanja mađarskog jezika, tako i zbog tadašnje sve očitije tendencije centralizacije praćene forsiranjem njemačkog jezika. Bansko je vijeće uputilo dopis zapovjedniku aradske tvrđave o jednom hrvatskom emigrantu, ali dopis je neotvoren stigao natrag sa zahtjevom zapovjedništva da se piše njemački. Iako je u drugim slučajevima, kod hrvatskih dopisa mađarskim i vojnim organima, Vijeće dobilo uredan odgovor, Lentulaj je banu izrazio ogorčenje zbog postupka aradskog zapovjedništva, jer je u suprotnosti s "duhom prosvitljenog vika" i s kraljevim obećanjem, izraženim u Ustavu, o ravnopravnosti svih austrijskih naroda koje predstavlja "najčvršći temelj" prijestolja i Carevine. Zamolio je Jelačića da riješi konkretan slučaj odgovora zapovjedništva aradske tvrđave, ali i da "blagoizvoli [...] prava naroda svoga proti svakom sličnom napadanju kripko štiti [...]" Protestirao je, također, u ime Banskog vijeća, protiv namjere vlade da u Bansku Hrvatsku uvede uniforme za državne činovnike jednake kao u svim drugim pokrajinama monarhije. Istaknuo je da je hrvatski narod u prošlosti živio pod različitim vladama, ali niti jedna nije tražila da njegovi činovnici "svoju narodnu nošnju zabace, te da poprimu novu, tudju, duhu i naravi naroda neodgovarajuću uniformu". Pozvao se na Oktroirani ustav, koji Hrvatskoj jamči politička prava, jezik, običaje, narodne grbove i nošnju.¹⁵ Takvi stavovi i protesti Banskog vijeća jasno su svjedočili ne samo o razvijenom osjećaju hrvatske političke i državne individualnosti, nego i o nepostojanju bilo kakvog jačeg osjećaja pripadnosti nekoj široj "austrijskoj" političkoj zajednici. Osjećaj nacionalnog poistovjećivanja bio je, ne samo kod Hrvata, neizmjereno jači od, ako je on uopće postojao, osjećaja privrženosti cjelini Habsburške monarhije i to još prije razdoblja germanizacije i centralizacije iz pedesetih godina XIX. stoljeća. Takvi su prosvjedi Banskog vijeća bili tek sporadični pokušaji suprotstavljanja sve jačoj centralističkoj politici bečke vlade i gubljenja unutarnje samouprave Hrvatske. Raspuštanjem Banskog vijeća, odnosno pojedinih njegovih odsjeka, u lipnju i srpnju 1850., nestala je jedna od posljednjih stečevina hrvatsko-političkog pokreta 1848.-1849. godine i posljednji izraz njezine samostalnosti, koja je stečena u doba revolucije i s njom se uglavnom ugasila.

Još prije završetka revolucije bečka je vlada nastojala uspostaviti svoj utjecaj, a preko toga i punu kontrolu nad političkim zbivanjima u Banskoj Hrvatskoj. No, povremeni pokušaji, od "Privremenog zakona o tisku" do imevanja Jelačićevog zamjenika, nisu urodili plodom. No, nakon završetka revolucije, Beč je jasno pokazao da zbog hrvatskih zasluga za dinastiju i Monarhiju ne namjerava praviti izuzetak za Hrvatsku u svojim planovima za centralističko ustrojstvo carstva. U takvoj državi ne bi više bilo mjesta za široku pokrajinsku autonomiju s manjim ili većim obilježjima državnosti, kakvu su prije 1848. imale zemlje Translajtanije -

¹⁵ HDA, BV, VIII, UO, 1849/11747-2417, Lentulaj Jelačiću 10. XI. 1849; isto, 1849/12504-2544, Lentulaj Jelačiću 15. XII. 1849; T. Marinić, Korespondencija..., 48.

Hrvatska, Erdelj, i posebno, Mađarska. Jedno od vanjskih obilježja takve centralizirane države, kojoj je uzor bila Francuska *ancien regimea*, bio bi njemački jezik kao službeni u čitavoj javnoj upravi svih organa osim najnižih u svim pokrajinama, osim u onim pokrajinama, poput Lombardije, Istre i Dalmacije, gdje se koristio talijanski. Tu je, za nenjemačke jezike, bilo od sekundarne važnosti što se bečko središte, u politici germanizacije, nije rukovalo, za razliku od mađarskog forsiranja mađarizacije u zemljama Transilvanije prije 1848., nacionalističkim, već isključivo političkim motivima, tj. težnjom za što većom političkom unifikacijom i jedinstvom višenacionalne države. Mučni pregovori hrvatskih predstavnika s bečkim ministrima u jesen i zimu 1849. pokazali su da Hrvatska ne može očekivati ostvarenje niti osnovnih zahtjeva svojeg političkog pokreta iz razdoblja revolucije, tj. teritorijalne cjelovitosti i široke samostalnosti unutar Habsburške monarhije, po mogućnosti preuređene, po zamislima zagrebačkog tiska, na austroslavističkim osnovama. Rezultat raspravljanja hrvatskih predstavnika na čelu s Jelačićem i bečkih ministara o zaključcima Sabora 1848. bilo je kraljevo rješenje od 7. travnja 1850. U njemu je odbačena većina saborskih zaključaka kao "neprijmjerena" novim prilikama, tj. centralističkom ustrojstvu Carstva, uključujući i zahtjeve za pripojenjem Dalmacije i, u civilnim poslovima, Vojne granice, te stvaranje autonomne hrvatske državne vlade. "Pohvaljeni" su saborski zaključci o jedinstvu Carstva i ravnopravnosti svih njegovih naroda, s tvrdnjom da su već provedeni. Od važnijih zaključaka jedino je odobren onaj o hrvatskom jeziku kao službenom u Hrvatskoj, ali sa željom da hrvatske oblasti dopisuju njemački sa središnjim bečkim organima i primaju od njih njemačke dopise u svrhu lakšeg i bržeg obavljanja poslova.¹⁶ U Vojnoj granici zadržano je neustavno uređenje, a jedino su donesene, i ovdje uz potpuno zaobilazanje zaključaka Sabora 1848., određene mjere u cilju olakšanja ekonomskog položaja graničara.

Prvi pokušaji nametanja njemačkog jezika u pojedinim područjima javne uprave u Banskoj Hrvatskoj nisu mimoišli pozornost niti lokalnih organa, tj. županijskih i gradskih oblasti. Oni su tradicionalno bili nositelji lokalne autonomije i branitelji ne samo, do 1848., a donekle i kasnije, plemićkih interesa, već i hrvatske autonomije pred centralističkim pretenzijama bečke vlade i dvora, posebno u vrijeme kada Sabor nije zasjedao. Njemački dopis u svezi jedne privatne molbe, koji je V. Kappel uputio Zagrebačkoj županiji, izazvao je oštro reagiranje. Upravljajući odbor županije najprije je vratio Financijskom ravnateljstvu njemački dopis, tražeći da se s njim dopisuje isključivo na "ilirskom" jeziku. Svoje je ogorčenje izrazio i banu Jelačiću, podsjećajući da je hrvatsko-mađarski rat izbio upravo zbog nastojanja Mađara da Hrvatima nametnu svoj jezik. Bečka vlada, pisao je odbor, ima još manje prava na nametanje tuđeg jezika, zbog velikih zasluga, koje su Hrvati stekli za dinastiju i Monarhiju u razdoblju revolucije. Na kraju je zamolio Jelačića, vjerujući u njegov utjecaj kod službenih bečkih krugova, da osigura dopi-

¹⁶ Tiskani tekst kraljevog patenta u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Ostavština bana Jelačića, III/H-15.

¹⁷ HDA, Varaždinska županija (VŽ), kut. 511, 1850/br. 2161, Upravljajući odbor Jelačiću 7. VI. 1850. Odbor je o svojoj predstavi Jelačiću obavijestio i druge hrvatske oblasti zamolivši ih da ju podrže (isto). Odbor se, u dokazivanju

sivanje između hrvatskih oblasti isključivo na hrvatskom jeziku.¹⁷ Svoje su predstavljanje Jelačiću uputili, sa istim zahtjevom, upravno vijeće Rijeke, križevačko gradsko vijeće, osječka gradska skupština i upravljajući odbor Virovitičke županije.¹⁸ Slične je proteste izazvala javna obavijest Komisije za uređenje sudova u Hrvatskoj i Slavoniji 5. srpnja 1850. u kojem se preporučuje da kandidati u natječajnom postupku sastave molbe na njemačkom ili barem prilože njemački prijevod, pošto se sve molbe upućuju središnjim organima u Beč. Upravljajući odbor Zagrebačke županije ponovno je tražio od Jelačića da osigura zaštitu hrvatskog jezika kao jedinog službenog jezika u Bansknoj Hrvatskoj, uključujući i njegovu upotrebu u dopisivanju sa središnjim oblastima, i izrazilo nadu da se neće naći "izdajice", koje bi se, zbog nade za dobivanjem službe, iznevjerile svojoj narodnosti.¹⁹ Ti su zahtjevi bili posljednji primjer nastojanja županijskih i gradskih poglavarstava da se očuvaju ostaci hrvatske autonomije. Već u drugoj polovici 1850. došlo je do takve upravne reorganizacije zbog koje lokalni organi više nisu mogli biti ni formalni nosioci autonomističkih zahtjeva.²⁰ Zbog nametanja njemačkog jezika, tj. Kappelovog zahtjeva da porezna komisija upućuje njemačke dopise Financijskom ravnateljstvu, prosvjedovao je i porezni upravitelj Donat Tomić, inače veleposjednik konzervativne orijentacije, pišući da bi provođenje takvih mjera izazvalo ne-

nezakonitosti Kappelovih germanizatorskih nastojanja, pozivao na Oktobrirani ustav iz ožujka 1849. po kojem svaki narod ima pravo štiti i razvijati svoju narodnost i jezik. Odbor se, međutim, nije mogao pozivati na kraljevo rješenje o zaključcima Sabora Hrvatske 1848. po kojem je potvrđen zaključak o hrvatskom kao jedinom službenom jeziku na području Hrvatske, jer je ono objavljeno tek krajem lipnja 1850., iako je doneseno u travnju iste godine. Na isto su se rješenje kasnije, tijekom druge polovice 1850., pozivale oblasti i opozicijski listovi, kada su osnažili provođenje germanizacije. Pri tome se, vjerojatno namjerno, prešućivalo da je poznati saborski zaključak XI/1848. proglašen ne samo hrvatski kao službeni jezik u cijeloj Trojednoj kraljevini, već je i tražio da se njime služe i središnji bečki organi u dopisivanju s hrvatskom vladom i parlamentom. Suprotno tome, kraljevo je rješenje iz travnja 1850. tražilo da hrvatske oblasti vode računa, u dopisivanju s bečkim organima, o efikasnosti uprave, tj. da pišu njemački. Upravo ova "efikasnost" upravnih i javnih službi bila je izgovor za postupno sve šire nametanje njemačkog jezika u Hrvatskoj i dovođenje stranih činovnika, vještih njemačkom jeziku.

¹⁴ HDA, Banska vlada (BVI), kut L, 1850/R-11, 13, 28, 40. Prema Jelačićevom navodu iz dopisa ministru financija Kraussu od 20. kolovoza 1850. (usp. kasniji tekst) i ostale su oblasti uputile slične predstavljanje, ali njih nisam pronašao. O tome usp. i: M. Gross, n. dj., 110-113, 125-126.

¹⁵ Hrvatski povijesni muzej (HPM), Zbirka stampala (ZS), 1850/IV C G-1134, Upravljajući odbor Zagrebačke županije Jelačiću, s. d. I ovaj je put Upravljajući odbor pozvao, 15. srpnja 1850., ostale hrvatske oblasti da upute svoje predstavljanje banu (isto, G-1135), ali njihove eventualne predstavljanje nisam pronašao. Za sve je ove zahtjeve, kao i za više članaka u opozicijskim listovima, karakteristična još uvijek određena vjera u bana Jelačića i njegovu ne samo dobru volju, već i objektivnu mogućnost da zaustavi jačanje germanizacije i gubljenje političke samouprave Banke Hrvatske. Hrvatska javnost, naravno, nije mogla znati da Jelačić u stvari nema nikakvu samostalnost, jer činjenice o tome nisu bile poznate u javnosti.

¹⁶ Do obnove starog sustava županija kao načelno autonomnih organa, ali sa promijenjenom socijalnom strukturom, doći će s obnovom ustavnog uređenja 1860./61., kada će županijska i gradska poglavarstva opet izražavati neke od osnovnih zahtjeva hrvatske politike, poznate i iz revolucije 1848.-1849. i predstavljati, posebno nakon raspuštanja Sabora 1861., glavni ošlonac, uz list *Pozor*, domaćim autonomističkim snagama.

¹⁷ HDA, BVI, XXX, 1850/1021, D. Tomić Jelačiću 27. VII. 1850. Tomić je Banaku vladu upozoravao i na nepoželjnost uvođenja novih uniformi za državne činovnike, navodeći da će se time u narodu izazvati nepovjerenje prema činovnicima i obnoviti nekadašnja propaganda "magjaronake stranke" da "narodnjaci" žele narod ponjemačiti (isto, 1850/1666, D. Tomić Bansknoj vladi 24. VIII. 1850.). U kasnijim se mjesecima sukob između Kappela i Tomića još više značilo. Tomić je, povodom Kappelove odluke da se zapisnici financijskih organa vode na njemačkom, pisao Jelačiću kako je protiv te odluke protestirao kod Kappela, "koi naš materijni jezik na situ iz službenog poslovanja izmuniti nastojava". Opširnije je, u narednim pismima Jelačiću, dokazivao Kappelove germanizatorske naredbe, koje vode sustavnom potiskivanju hrvatskog jezika iz javnih poslova i isticao da bi Hrvati trebali imati isti status kao i Talijani u austrijskoj Lombardiji, koji sve poslove obavljaju u svojem jeziku (HDA, BF, CLXVI, 1850/246-B, 419-B, 1851/15-k, D. Tomić Jelačiću, 30. XI. 1850., 25. XII. 1850. i 3. I. 1851.). Jelačić je smatrao da je rasprava između Kappela i Tomića donekle osobnog karaktera, ali je ipak bezuspješno tražio od Kappela da ukine svoju naredbu o vođenju zapisnika financijskih organa na njemačkom jeziku, jer je protivna kraljevom rješenju od 7. travnja 1850.

mir u narodu i gubljenje povjerenje u Jelačića.²¹ Jelačić se, doduše, odazvao na ove pozive, tražeći od ministra financija Kraussa da naredi Kappelu isključivu upotrebu hrvatskog jezika u svim poslovima financijskih organa u Hrvatskoj,²² ali bez uspjeha.

Sporovi s načelnikom Financijskog upraviteljstva V. Kappelom tijekom 1850. izgledaju, u usporedbi s kasnijim stanjem, u razdoblju 1854.-1860., kada je njemački postao službenim u poslovanju većine javnih ustanova u Hrvatskoj, uključujući i županijska i gradska poglavarstva, kao marginalne pojave. No, one pokazuju jasnu spoznaju hrvatske javnosti da se radi o prvim pokušajima germanizacije javnog života, koja će se, ako joj se ne pruži efikasan otpor, samo pojačavati. Već davna, ali prisutna sjećanja na germanizaciju u doba Josipa II. (1780.-1790.), pokazala su da nametanje njemačkog jezika može biti provedeno neuspješnije nego pokušaji nametanja mađarskog jezika od strane mađarske politike u razdoblju prije revolucije 1848. No, i teške borbe, koje je hrvatska politika morala voditi protiv pokušaja nametanja mađarskog jezika u razdoblju 1825.-1848. bila su dodatan razlog osjetljivosti hrvatske javnosti na pokušaj afirmacije nekog stranog jezika kao sredstva službene komunikacije na području Hrvatske i negiranja njezine tradicionalne političke samouprave. Pobjeda austrijske reakcije nad revolucijom u Podunavlju i neispunjavanje osnovnih zahtjeva hrvatskog političkog pokreta 1848.-1849. mogli su samo pojačati neprijateljstvo prema politici germanizacije i sumnji da bečka vlada sustavno radi na potiskivanju svih pokrajinskih jezika iz javnog života u korist njemačkog jezika kao jedinog službenog jezika državne uprave i vojske. Sudbina nenjemačkih jezika u zapadnim pokrajinama Monarhije (Cislajtaniji) pokazalo je svu uspješnost sustavnog forsiranja njemačkog jezika. Vrlo ograničena društvena proširenost hrvatskog nacionalizma sredinom XIX. stoljeća i na horizontalnoj i na vertikalnoj razini bila je još jedan razlog za veliki strah hrvatske javnosti zbog moguće sve jače germanizacije. Za društvo s još vrlo niskom razinom nacionalne integracije, bez nacionalne svijesti u širim (seljačkim) slojevima, u kojem je još prije 2-3 godine latinski bio jedini službenik jezik, plemstvo siromašno ili, kao u Slavoniji, tuđinskog podrijetla, a gradovi, do pojave tzv. hrvatskog narodnog preporoda sredinom tridesetih godina XIX. stoljeća, imali polunjemački karakter, bilo je opravdano pitanje može li se oduprijeti germanizaciji javnog života. Prošlost je pokazala, posebno u vezi s iskustvom i posljedicama germanizacije u doba Josipa II., a isto će, mutatis mutandis, biti i s budućnosti, da takva, siromašna i slaba Hrvatska može izbjeći germanizaciju i bečku centralizaciju samo u užem savezu s Mađarskom na temelju zajedničke povijesne autonomije zemalja Translajtanije. Druga je bila stvar, naravno, što su takav "uži savez" Mađari interpretirali u svojem interesu i nastojali ostvariti što veću potčinjenost Hrvatske, no zato svoj jezik nisu nikada, niti prije 1848., niti nakon 1867., uspjeli nametnuti kao službeni u Banskoj Hrvatskoj.

i načelu nacionalne ravnopravnosti u Austriji (isto, 1850/246-B, Jelačić Kappelu 8. XII. 1850). Rezultat tih sukoba bilo je umirovljenje Tomića i, naravno, zadržavanje, a kasnije i pojačavanje germanizatorskih odredbi, sve dok njemački jezik nije 1854. postao službenim u radu viših državnih organa u Hrvatskoj (M. Gross, n. dj., 126 i dalje).

²² HDA, EVL I, 1850/R-68, Jelačić Kraussu 20. VIII. 1850. Istog je dana Jelačić obavijestio hrvatske oblasti o svojem dopisu Kraussu, izražavajući neslaganje s njihovim vraćanjem njemačkih dopisa financijskog upraviteljstva "buduć da se tim načinom javnoj službi šteta naneti more" (isto).

Crnu sliku stanja u Banskoj Hrvatskoj 1850. dao je anonimni pisac jedne brošure, ističući tradiciju ustavnosti u Hrvatskoj, nasuprot koje sada svuda vlada samovolja žandarmerije, vlada dovodi tuđince na rukovodeća mjesta i nameće njemački jezik, ukinuta je samouprava županija, povećava se porezni pritisak na stanovništvo itd. Smatrao je da sadašnje gospodarenje "birokratske kaste" ne predstavlja nikakav napredak u odnosu na raniji staleški sustav s plemićkim privilegijama. Pobijao je i austrijsku vanjsku politiku, ukazujući da bi se Austrija trebala osloniti na slavenske narode, a ne na Njemački savez. Suprotstavio se formiranju bilo kakvih stranaka u Hrvatskoj, pošto bi one dovele do još veće podjele u narodu i umjesto toga tražio je složni rad na jačanju narodne i slavenske svijesti u puku. Izrazio je nezadovoljstvo i sa zagrebačkim tiskom, upozoravajući da su službeni listovi – *Narodne novine* i *Agrarier Zeitung* – "slipeo orudje vladino", a da u opozicijskim listovima – *Südslawische Zeitungu* i *Jugoslawenskim novinama* – prevladavaju nekvalitetni prilozii, pretežno iz drugih pokrajina, bez dovoljne obrade političkih, kulturnih i ekonomskih problema u Banskoj Hrvatskoj. Pisac je izrazio i vrlo negativan sud o pojedinim društvenim slojevima, ističući da je prosti puk politički pasivan, plemstvo siromašno i slabo, omladina neobrazovana, a građanstvo zaostalo ili sklonu prihvatiti germanizaciju. Na kraju je ipak izrazio nadu da će državni činovnici znati paziti na narodne interese i da neće u svemu prihvaćati germanizaciju.²³

Usprkos uglavnom točnom sudu anonimnog autora o slaboj kvaliteti zagrebačkih listova, potrebno je nešto detaljnije osvrnuti se i na njih, posebno na opozicijske listove, koji su predstavljali, nakon nestanka Banskog vijeća, zadnje ostatke hrvatskog političkog pokreta 1848.-1849. i pripadali među najodlučnije zagovornike otpora politici germanizacije bečke vlade. Provladini listovi *Narodne novine* i *Agrarier Zeitung* izrazito su politički bezbojni i, premda ne podržavaju službenu centralističku orijentaciju, ne usuđuju joj se proturječiti. Od kraja 1849. Gajeve *Narodne novine* postaju službeni list za Hrvatsku i Slavoniju. Gajeve novine zagovaraju, nakon Šulekovog napuštanja njihovog uredništva, umjerenu modernizaciju hrvatskog društva s dominantnim značenjem bečkog središta i odbacivanjem "radikalnih" ideja komunizma, socijalizma i demokracije iz zapadne Europe. Smatraju da hrvatsko društvo, kao slavensko i patrijarhalno, više pripada istoku nego zapadu, ali da zbog toga ne treba zanemarivati razvitak trgovine, poljoprivrede i školstva. Ističu značaj umjerene i patrijarhalne konzervativnosti kao pozitivnih karakteristika slavenskih naroda i smatraju da je Rusija, uništenjem mađarske revolucije, djelovala na očuvanje tih vrijednosti, a ne na obnavljanje apsolutizma.²⁴ *Narodne novine*, kao i poluslužbeni *Agrarier Zeitung*, nisu mogli, zbog svoje

²³ Godina 1850. u *Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1851. Moguća je točnost pretpostavke da je autor brošure Ljudevit Vukotinović, Olga Šojat, (Ljudevit Vukotinović i četrdesetosma, HZ DC Zagreb 1956., 48), iako je teško o autorstvu zaključivati na temelju stila ili nekoliko izreka, koji se koriste u nekim kasnijim Vukotinovićevim tekstovima.

²⁴ NN, 2., 6. VII. 1849/79, 83; Razlaganja o sadašnjosti i budućnosti Slavjanah. Pokret sèrbaki i hèrvatski u posljedici na Slavjanstvo I-IV. – NN, 4., 7., 11., 13. IX. 1849/132, 135, 137, 139. Takva su shvaćanja bila, kako je istaknuto, protivna svim temeljnim idejama zagrebačkog političkog pokreta, uključujući i cjelokupno zagrebačko novinstvo do pred kraj revolucije, jer je on imao u načeju pozitivan stav prema temeljnim vrijednostima građanskog društva kakvo se razvijalo u zapadnoj Europi.

vezanosti za vladu, upozoravati na tendencije germanizacije i centralizacije s kojima će se, od kraja 1849., sve češće susretati hrvatska politika i javno mnijenje.

Od značajnijih novinskih članaka od rujna 1849., osim onih o pitanju povezivanja Hrvatske i Vojvodine, mogu se navesti pojedini u *Südslawische Zeitungu*, koji, usprkos svojeg opozicijskog pravca, sadrži manje značajnih političkih članaka od *Slavenskog Juga* nakon proglašenja Oktroiranog ustava u Hrvatskoj, ali to mu je vjerojatno pomoglo da preživi zabranu i *Slavenskog Juga* i, kasnije, *Jugoslavenskih novina*.²⁵ Najznačajniju grupu članaka u ovom razdoblju u *Südslawische Zeitungu* napisao je njegov kasniji urednik Imbro Ignjatijević Tkalac. U njima je ponovno izrazio poznatu austroslavističku ideju o potrebi pretvaranja Austrije u federaciju slobodnih i ravnopravnih naroda. Smatrao je da je vladina centralistička i germanizatorska politika dugoročno nemoguća, a neposredno je težio očuvanju prevlasti Austrije u Njemačkom savezu i vladavini Nijemaca nad drugim narodima u Habsburškoj monarhiji. Na primjeru jakosti češkog nacionalizma ukazao je na otpornost slavenskog elementa i neuspjeh svakog njemačkog pokušaja da se slavenski narodi germaniziraju. Austrija, po njemu, može svoju budućnost tražiti samo kao nezavisna država na Dunavu i Balkanu, gdje bi se mogla suprotstaviti hegemonističkim pretenzijama Rusije i povoljno utjecati na oslobađanje kršćanskih naroda od osmanlijske vlasti. Stoga je upravo Južnim Slavenima dodijelio presudnu ulogu u nastojanju slavenskih naroda da preuredi Austriju u savez samostalnih naroda. No, ujedno je već ukazao, slično tadašnjem pisanju *Narodnih novina*, na suprotnost između zapada i istoka i istakao, što će se u idućim godinama još znatno pojačati, da Hrvati pripadaju ne samo zapadu, već i slavenskom istoku.²⁶ List se pozivao na Oktroirani ustav, posebno na njegovu odredbu o ravnopravnosti svih jezika i naroda, kada se suprotstavljao vladinoj centralističkoj i germanističkoj politici. Dokazivao je da narodna ravnopravnost treba biti temelj političkog uređenja Austrije, ako se ne želi riskirati ponovno izbijanje revolucije. U tom je smislu osuđivao i upotrebu njemačkog jezika u Vojnoj granici i tražio da hrvatski bude službeni, kao i da se što brže provedu upravne reforme i uvede ustavnost, uz eventualno pripojenje Provincijalu u civilnim poslovima. Uz osudu germanizma, *Südslawische Zeitung* je napadao težnje konzervativnih mađarskih velikaša za očuvanjem prevlasti Mađara nad nemađarskim narodima u istočnom dijelu Monarhije i tražio podjelu Ugarske po nacionalnoj osnovi ili barem ravnopravnost svih jezika i naroda u Ugarskoj u javnim poslovima.²⁷ Ipak, list se pre-

²⁵ O *Südslawische Zeitungu*, koji je pokrenut u Zagrebu početkom siječnja 1849., pisalo se relativno malo u historiografiji, jer je prevladalo mišljenje da se radi o svojevremnom prijevodu *Slavenskog Juga* na njemački jezik, iako je to bio zaseban i samostalan list, dakako, vrlo blizak, posebno u vrijeme revolucije, *Slavenskom Jugu* po osnovnim političkim stavovima. O *Südslawische Zeitungu* detaljnije su pisali M. Gross, n. dj. I *Vlasta Svojer*, *Obrisi hrvatskog liberalizma: Roundald Josip Kvaternik* i list *Südslawische Zeitung 1849-1852*, ČSP 30 (2), Zagreb 1998., 255-276.

²⁶ *Politische Rundschau* I-XVIII - SZ, 26. VII-15. XII. 1849/105, 106, 109-111, 113, 118-120, 131, 193, 195, 196, 200, 215, 220-222. Godinu dana kasnije Tkalac je ove članke izdao u obliku brošure pod naslovom "Ost und West. Eine politische Rundschau". O njegovim tadašnjim i kasnijim shvaćanjima usp.: J. Šekić, *Hrvatsko pitanje u Habsburškoj monarhiji, Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*, Zagreb 1973., 20-22 i dalje.

²⁷ *Über das Administrations-System* - SZ, 27. IX. 1849/156; *Palacky über Centralisation und nationale Gleichberechtigung* - SZ, 28. XII. 1849/231; SZ, 29. XII. 1849/232, 2. I. 1850/1, 31. I. 1850/26, 2. III. 1850/51, 31. V. 1850/123; *Will die Regierung germanisieren?* - SZ, 26. VII. 1850/170; *Die Verhältnisse der Grenze* - SZ, 2. X. 1850/226; *Das Programm der altkonservativen Partei in Ungarn* - SZ, 24. IX. 1849/153; *Die Bestrebungen und Tendenzen der altkonservativen* - SZ, 8., 10., 13.-15. VI. 1850/130, 131, 134-136. Ovdje će biti riječ ne samo o člancima u opozi-

težno klonio osjetljivijih političkih pitanja i sve više, od kraja 1849., posvećivao pozornost privrednim i kulturnim problemima. Zalagao se za što bržu modernizaciju hrvatskog društva, posebno sudstva i uprave, osnivanje univerziteta i akademije, razvitak pučkog i gimnazijskog školstva, te obrta i trgovine. List, odnosno njegov tadašnji privremeni urednik Imbro Tkalac, kasnije je stupio u polemiku s također opozicijskim *Jugoslavenskim novinama*, jer je optužio raspušteno Bansko vijeće za nesposobnost da započne modernizaciju hrvatskog društva u interesu domaćih modernizacijskih čimbenika i time indirektno spriječi jaču intervenciju bečkog središta, koja je, kako se moglo očekivati, bila praćena centralizacijom i germanizacijom. U tom je smislu Tkalac napustio ranije stajalište lista o sposobnosti domaćih modernizacijskih čimbenika i podržao je vladine modernizacijske mjere kao relativno najbrži i najbezbolniji način da se prevlada feudalno naslijeđe s korumpiranošću sudaca, samovoljom lokalnih činovnika, neučinkovitosti upravne organizacije itd. Isticao je da nije prijatelj vladine centralizacije i germanizacije, ali da pojedine njezine mjere, poput odvajanja uprave od sudstva i uvođenje sudске jednakosti građana, predstavljaju golem napredak u odnosu na ranije munici-palno-feudalno-staleško društveno uređenje.²⁸ *Südslawische Zeitung* bio je jedini zagrebački list, koji je posvećivao zanačajnu pozornost slovenskom nacionalnom pokretu još u vrijeme revolucije. S takvom je praksom nastavio i nakon revolucije, objavljujući mnoge dopise iz slovenskih krajeva u kojima se govorilo sa simpatijama o razvitku slovenskog nacionalnog pokreta i njegovoj borbi protiv germanizacije, tražilo se uvođenje slovenskog jezika u javne poslove, a u pojedinim se prijedlozima zastupalo tada često mišljenje među hrvatskim publicistima da bi Slovenci trebali, radi lakšeg otpora germanizaciji, prihvatiti hrvatsko-srpsku štokavštinu kao zajednički književni jezik uz eventualno zadržavanje slovenskog jezika za svoje unutarnje književne potrebe.²⁹

Početkom travnja 1850. izašao je, nakon određenih birokratskih problema,³⁰ prvi broj *Jugoslavenskih novina*, zapravo nasljednika *Slavenskog Juga*, čiji je urednik bio

cijskim listovima u kojima se napada germanizacija i centralizacija bečke vlade, već, ukratko, i o drugoj važnijoj problematici u tim listovima. Njihovo opozicijsko stajalište, naime, ne može se u potpunosti razumjeti ako se ne poveže s njihovim stavovima o općim društvenim prilikama u Hrvatskoj i šire u Habsburškoj monarhiji.

²⁸ SZ, 26. IX. 1849/155; Wo soll die südslawische Universität errichtet werden? – SZ, 20. IX. 1849/226; Die südslawische Universität – SZ, 14. IX. 1850/211; Das Provisorium unserer Justizpflege – SZ, 27. IX. 1850/222; 8. X. 1850/231; 12. 14. X. 1850/235–236. Zanimljivo je da je režimski i inače tada potpuno bezličan *Agrarier Zeitung* zauzeo unjeretnije stajalište prema bivšem Banskom vijeću, priznajući mu velike zasluge ne samo za obranu zemlje, već i za osnovo uređenje finansijskih prilika, ali ističući da su u tome svi građani imali zasluge (AZ, 21. X. 1850/242). Isti je list čak povremeno, ali vrlo rijetko, upozoravao da u Austriji, zbog višenacionalnog sastava, ne treba provoditi strogu centralizaciju i da treba poštovati načelo narodne i jezične ravnopravnosti i izbjeci nametanje njemačkog jezika (*Unsere Gegenwart* – AZ, 9. XI. 1850/258). No, to su bili izolirani stavovi, oblikovani u duhu "dobromamjernih savjeta" vladi, i nisu značili prihvaćanje opozicijskog stajališta *Jugoslavenskih novina* i *Südslawische Zeitung*.

²⁹ Nationalitätsverhältnisse der Slowenen in Oestreich – SZ, 26. 28. II. 5. III. 1849/24, 25, 27; Das slowenische Volk und das Königreich Ilirien – SZ, 2–4. VII. 1849/84–86; SZ, 15. XI. 1849/197; Eine Verwahrung der Slowenen in Steiermark – SZ, 24. XI. 1849/205; Slowenische Briefe – SZ, 5. I. 1850/4; Was fordern die Slowenen – SZ, 19. II. 1850/41; Der Kampf der Deutschen und Slowenen in Kärnten – SZ, 5. III. 1850/53; Die Slowenen und ihre Eroberer – SZ, 23. III. 1850/69; Vorschlag zur literarischen Einigung der Südslawen – SZ 10. IV. 1850/82; Der Volksunterricht bei den Slowenen – SZ, 22. IV. 1850/92; Die Gerichtssprache bei den Slowenen – SZ, 13. VII. 1850/159. U većem dijelu 1850. dopisi iz slovenskih krajeva ili članci o zbivanjima u njima toliko su česti u *Südslawische Zeitungu* da je u historiografiji s pravom utvrđeno da je taj list prvo zajedničko hrvatsko-slovensko glasilo. P. Korunić, *Jugoslavenska ideja...*, 157–171.

³⁰ Banski je namjesnik Lentulaj privremeno zabranio izdavanje lista, jer ovaj nije dobio formalno odobrenje od zagrebačkog poglavarstva za izlaženje (HDA, Banska pisma (BP), kut. CLXI, 1850/524, Lentulaj Jelačiću 9. IV.

Josip Dvoranić i koji je već u prvom broju istaknuo opozicijski smjer novog lista i njegovu želju da brani ustavnu slobodu protiv svake samovolje i despotizma. U početku je list izbjegavao bilo kakvu oštru polemiku sa službenom politikom i zadovoljavao se s "neutralnim člancima" o privrednom i kulturnom napretku Hrvatske,²¹ ali ubrzo je započeo s oštrom političkom polemikom. Napao je, potaknut uvođenjem njemačkog jezika u novoustrojenu financijsku upravu u Hrvatskoj i dovođenje stranaca vještih njemačkom, vladinu težnju za sve većom centralizacijom i nametanjem germanizacije u javnom životu. Posebno je istaknuo vladinu nezahvalnost za velike hrvatske žrtve u vrijeme revolucije i upozorio da su slični mađarski pokušaji oko nametanja mađarskog jezika doveli do sve većeg zaostřavanja hrvatsko-mađarskih odnosa i konačno do rata.²² *Jugoslavenske novine* i kasnije su nastavile s upozoravanjem javnosti na pojedine pokušaje jačanja germanizacije javnog života, kao u slučaju Kappelovog dopisa Upravljavajućem odboru Zagrebačke županije na njemačkom.²³ List se, kao i njegov prethodnik, općenito zalagao, posebno u člancima Avelina Čepulića "Iz Hrelin-grada", za "federativnu" Austriju, pozivajući se na primjer slobodnog razvitka sjevernoameričkih država i ističući značaj nacionalne ravnopravnosti i političke samouprave pojedinih pokrajina kao neophodnog temelja za dugoročnu stabilnost Monarhije. Pri tome se list nije upuštao u raspravljanje koje bi to pokrajine trebale biti, ali čini se da se uglavnom mislilo na određenu kombinaciju između povijesnih zemalja i podjele pojedinih pokrajina po nacionalnom načelu. Pretežno se zagovarala podjela po nacionalnoj osnovi, pri čemu se na primjeru mađarske prevlasti u Ugarskoj ukazivalo na pogubnost prevlasti jednog naroda. Za oktroirani ustav još se uvijek isticalo da bi ga trebao potvrditi Sabor, te da je načelo ustavnosti suprotno oktroiranju, no pretežno se, kao i kod *Südslawische Zeitung*, isti ustav branio kao manje zlo, posebno njegove odredbe o narodnoj i jezičnoj ravnopravnosti u Austriji, nasuprot vladinim germanizatorskim mjerama. Na temelju tih odredbi list je branio upotrebu hrvatskog jezika kao službenog u Hrvatskoj sve dok krajem lipnja 1850. nije objavljeno kraljevo rješenje, kojim je potvrđen zaključak Sabora 1848. o hrvatskom jeziku kao službenom i na kojem su od tada zagrebački opozicijske listovi, kao i županijske oblasti i ban Jelačić, temeljili svoj otpor germanizaciji. Podržavane

1850). Jelačić je zamjerio Lentulaju što je, suprotno njegovom nalogu, dopustio izlaženje lista bez da je prethodno od njega tražio dozvolu i naložio da ubuduće mora od njega biti dopušteno izdavanje svakog političkog lista (isto, 1850/524b, Jelačić Lentulaju 17. V. 1850).

* Članak "Kako se s nami postupa" predstavlja iznimku u tekstovima *Jugoslavenskih novina* u prva dva-tri mjeseca njihovog izlaženja. Tek od srpnja 1850. zaostřava se pisanje lista. Veća umjerenost u prvim mjesecima izlaženja vjerojatno je proizašla iz želje uredništva da se ne zamjeri središnjim vlastima u Beču, jer je bilo općepoznato da je list nepoznatni nastavljatelj ozloglašenog *Silnenskog Juge*, a zaostřavanje stava vjerojatno je bila posljedica spoznaje o sustavnoj centralističkoj i germanizatorskoj politici vlade. U takvoj konstelaciji izbjegavanje napada na vladu moralo je konzekventno voditi u prozezijsko pisanje i političku bezličnost, karakterističnu za *Narodne novine* i *Agrarner Zeitung*.

²² Kako se s nami postupa - *Jugoslavenske novine* (JN), 10. V. 1850/28; JN, 14. V. 1850/31. *Südslawische Zeitung* podržao je otpor *Jugoslavenskih novina* centralističkim i germanizatorskim mjerama vlade, a *Narodne novine* i *Agrarner Zeitung* smatrale su, u skladu sa svojim službenim položajem, da se ne treba raditi problem zbog jednog usamljenog slučaja. I banski namjesnik Lentulaj prosvjedovao je, kako je spomenuto, zbog uvođenja njemačkog jezika u financijsku upravu, ali i naredio zagrebačkom poglavarstvu da upozori uredništvo *Jugoslavenskih novina* da ubuduće ne vrijeđa javne službenike, kao što je to bio slučaj s financijskim upraviteljem V. Kappelom (HDA, BP, CLXII., 1850/792c, Lentulaj Jelačiću 14. V. 1850).

²³ JN, 6. VI. 1850.

su, iako vrlo rijetko, pojedine odredbe bečkog središta, poput kraljevog rješenja o zaključcima Sabora Hrvatske 1848., kojim je potvrđen narodni jezik kao službeni u Hrvatskoj. Od pitanja, koja se tiču teritorijalne cjelovitosti Hrvatske list je često pisao o Rijeci, osuđujući protuhrvatski stav većine tamošnjeg građanstva i prevlast talijanskog jezika u javnom životu i izražavajući nadu da će to prestati s privrednim razvitkom Hrvatske i jačanjem političke i nacionalne svijesti u riječkom puku.³⁴ Od ostalih političkih pitanja, kojima se isti list bavio, a bile su povezane s pitanjem germanizacije, treba istaknuti osudu neustavnog sustava u Vojnoj granici i želju da se u nju uvede narodni jezik; protivljenje željama bečke vlade da Austrija održi prevlast u njemačkom savezu, što je shvaćano kao razlog da se oteže s proglašenjem zemaljskog ustava u onim pokrajinama, koje nisu nikada pripadale njemačkom savezu; kao i osudu nastojanja mađarskih velikaša-konzervativaca da očuvaju mađarsku prevlast u zemljama Translajtanije, što bi, prema listu, kratkoročno moralo značiti povratak potlačenosti nemađarskih naroda, a dugoročno ojačati mađarski separatizam i opet izazvati revoluciju.³⁵ U ukidanju unutarnjih carina između zemalja Cislajtanije i Translajtanije list je vidio moguće teškoće zbog zaostalosti hrvatskog društva i opasnosti od prepravljivanja Hrvatske jeftinom industrijskom robom iz razvijenijih austrijskih pokrajina. No, vidio je, s druge strane, i povoljnu posljedicu za privredni razvitak Hrvatske i za mogućnost da se Hrvati i Slovenci čvršće povežu na kulturno-književnom planu, tako što bi Slovenci više pisali štokavskim jezikom, i na privrednom planu, tako da bi dolazili u Hrvatsku i pomagali njezin ekonomski razvitak.³⁶

Pošto su djelovale u teškim političkim prilikama, ali i u razdoblju kada je bečko središte počelo modernizaciju odozgo u Hrvatskoj, *Jugoslavenske su novine* posvećivale veliku pozornost i nepolitičkim pitanjima, često ih povezujući s političkim problemima, posebno s problemom centralizacije i germanizacije hrvatskog javnog života. Tako su kao jedan od najvećih problema u postrevolucionarnoj Hrvatskoj vidjele ukidanje tradicionalne županijske samouprave i ostavljanje županijama bavljene samo materijalnim pitanjima. List je isticao da je do 1848. samo pleinstvo imalo pravo sudjelovati u županijskim skupštinama, ali da su one ipak razvijale ljubav prema javnim poslovima u narodu i kao primjer navodio sjevernoameričku federaciju u kojoj postoji široka općinska samouprava, a građani su aktivni članovi države. Kao dodatni problem navodilo se i mnoštvo činovnika, koje narod mora plaćati, a potpuno su ovisni o vladi i uglavnom tuđinci.³⁷ Pozornost je posvećivana i prosvjeti i školstvu, pri čemu se isticala potreba osnivanja pučkih, poljoprivrednih, trgovačkih i obrtničkih škola, te posebno sveučilišta s

³⁴ *JN*, 20. IV. 1850/12, 6. V. 1850/25; Stari konservativci II - *JN*, 24. VI. 1850/64; *Naše stečevine* - *JN*, 2. VII. 1850/70; 8. VII. 1850/75; R. Z., *Genesis sadašnjega duha u Reki* - *JN*, 23. VII. 1850/86; *Reka i Těrat* - *JN*, 27. IX. 1850/143; *JN*, 3. X. 1850/148, 5. X. 1850/150, 7. X. 1850/151.

³⁵ *JN*, 20. IV. 1850/12; N. K., *Magjarsko novinstvo* - *JN*, 24. IV. 1850/15, 15. V. 1850/32, 23. V. 1850/38, 28. V. 1850/42, 10. VI. 1850/52, 14. VI. 1850/56, 22. VI. 1850/63; *Novo spletke starih konservativaca* - *JN*, 9. VII. 1850/76; 10. VII. 1850/77; *Naše rane* - *JN*, 13. VII. 1850/80; *Narodni jezik u vojnoj krajini* - *JN*, 7. VIII. 1850/100, 19. VIII. 1850/110, 20. IX. 1850/137; 13. XI. 1850/182.

³⁶ *Austrijsko-njemački mitni savez II* - *JN*, 11. IV. 1850/4; *JN*, 8. VI. 1850/51, 15. VI. 1850/57. O idejama hrvatsko-slovenskog povezivanja u tom razdoblju usp.: P. Korunčić, *Jugoslavenska ideja...*, 179 i dalje.

³⁷ *Naše rane* - *JN*, 13. VII. 1850/80; *Posljedice god. 1848. kod austrijskih Jugoslovenah* - *JN*, 11.-13. IX. 1850/129-131.

kojima bi Hrvatska postala središte "duševnog života" južnoslavenskih krajeva Habsburške monarhije. U cilju boljeg poznavanja prošlosti hrvatskog i drugih južnoslavenskih naroda pozdravljeno je osnivanje "Društva za jugoslavensku pověstnicu i starine" u Zagrebu u travnju 1850. List je osudio dogovor između nekoliko hrvatskih, srpskih i slovenskih književnika u ožujku 1850. u Beču na kojem je uglavnom prihvaćena jezična reforma Vuka Karadžića i smatrao da bi, umjesto nejasnih planova, "jugoslavenski gramatičari" trebali izraditi konkretna pravila o jedinstvenom pravopisu i abecedi za sve južnoslavenske zemlje.³⁸ Za zakonodavstvo, upravu i sudstvo anonimni je autor isticao da su puni mana, koje se neće ukloniti sve dok se ne odstrani nepotizam u županijama, osigura namještenje kvalificiranih pravnikâ i bolje plaćenih i odgovornih činovnika, te reorganizacija patrijarhalnog života s osiguranim minimumom kod diobe kućnih zadruga. Pojedini su pisci ukazivali na neophodnost što bržeg razdvajanja uprave i sudstva, kako zbog načela odgovornosti činovnika, tako i zbog nepristranosti u sudskom postupku. Uredništvo je otvorilo i raspravu o pitanju patrijarhalnih struktura u hrvatskom društvu, posebno kućnih zadruga, kod čega su se jedni pisci zalagali za njihovo očuvanje, a drugi za što brže ukidanje. Uredništvo se opredijelilo za umjerenost u tom pitanju, tj. za omogućivanje diobe ako tako žele članovi zadruge i ako im se mogu osigurati normalni uvjeti za život i privređivanje u inokosnim domaćinstvima.³⁹ Ferdinand Žerjavić objavio je nekoliko članaka u kojima je polemizirao sa *Südslawische Zeitungom* zato što je ovaj opravdavao postojeći upravni provizorij u ime bržeg uvođenja sudske i građanske jednakosti. Smatrao je da bi se modernizacijske mjere u Hrvatskoj sprovele i domaćim snagama, bez intervencije bečkog središta, da nije 1848. izbila revolucija. Drugi se pisac suprotstavio Žerjaviću smatrajući da idealizira staro pravosuđe i ne priznaje kako je ono dugo trpjelo od plemićkih privilegija, sudačke samovolje i pravnog kaosa što je najviše škodilo razvitku trgovine i obrta. Sa *Südslawische Zeitungom* je polemizirano i zato što je njegov urednik Imbro Tkalac napadao raspušteno Bansko vijeće zbog navodne nesposobnosti da pokrene društvene reforme. Nasuprot tome, *Jugoslavenske su novine* isticale da se u ratnim prilikama nije moglo ništa posebno učiniti oko privrednog ili kulturnog napretka i za postojeću zaostalost hrvatskog društva okrivljavale stoljetnu vladavinu ili utjecaj tudinaca. No, smatrale su da treba razlikovati pristrano pisanje trenutne redakcije od ranijeg pravca *Südslawische Zeitung*a i da opozicijski listovi ne bi trebali međusobno polemizirati u temeljnim pitanjima, već biti složni u osudama nepravednih vladinih mjera, posebno politike centralizacije i germanizacije.⁴⁰

³⁸ *Sveit našoj mladjezi* - JN, 13. IV. 1850/6; *Prosta misao o ilirskoj književnosti* - JN, 18. IV. 1850/10; *Društvo za jugoslavensku pověstnicu* - JN, 4. V. 1850/24; *Potrebnoće pučke škole* - JN, 25. V. 1850/40; *Ministar nauka i naša domovina* - JN, 11. VII. 1850/78.

³⁹ *Nešto o naših zakornih i o sudbenom postupanju* - JN, 16-17. V. 1850/33-34; *Oddruženje pravosuđja od političkog upravljanja* - JN, 22. VII. 1850/87; 23. X. 1850/165, 30. X. 1850/172, 23. XI. 1850/191; 2. XII. 1850/196.

⁴⁰ JN, 4. X. 1850/149, 11. X. 1850/155, 12. X. 1850/156, 17. X. 1850/160, 24. X. 1850/166. Kod *Jugoslavenskih novina* može se primijetiti frustracija i osjećaj nemoći zbog slabosti domaćih političkih, privrednih i kulturnih čimbenika da provedu modernizacijske mjere u interesu hrvatskog nacionalizma. Očuvano municipalno-feudalno uređenje u Banskjoj Hrvatskoj do 1848. olakšalo je modernizacijsku intervenciju bečkog središta, naravno, u njegovom interesu, jer nisu postojali jači domaći modernizacijski čimbenici. O polemici između *Jugoslavenskih novina* i *Südslawische Zeitung*e i općenitim pitanjima oko upravne i sudske reorganizacije u Hrvatskoj 1850. i kasnije usp.: M. Gross, n. dj., 68-70 i dalje.

U uvjetima sve izraženijeg jačanja reakcije nije bilo realno očekivati dugo izlaženje *Jugoslavenskih novina*. Zbog jednog članka, u kojem se napada uvođenje poštarine i općenito centralizatorska politika bečke vlade, Jelačić je naložio zaplijenu istog broja, pokretanje sudske parnice i strogu kontrolu protiv lista zbog njegove "sve više rastuće derzovitosti".⁴¹ Pošto je generalni prokurator za Hrvatsku i Slavoniju Ivan Mažuranić odbio pokrenuti sudsku parnicu zbog pravne i materijalne nedostatnosti Jelačićevog "Privrčmenog zakona o tisku", Jelačić je tražio od podbana da pozove urednike svih novina i da ih strogo opomene da se ne usude objaviti niti jedan članak protivan vladi ili nekom javnom službenika ako ne žele zabranu svojeg lista.⁴² Ubrzo nakon toga podban B. Lentulaj obustavio je izlaženje *Jugoslavenskih novina* zbog jednog članka u kojem se stanje u Hrvatskoj opisuje kao da je samo malo bolje od onog u Turskoj. Jelačić se suglasio s njegovom odlukom, smatrajući da se uredništvo istih novina usudilo usprkos opomene "listove svoje nadalje također tako uredjivati, da se u njima sasvim nesmotrenim načinom samo razdraženost i nezadovoljstvo naroda podpaljuje [...]"⁴³ Kao i u slučaju *Slavenskog Juga* i sada je *Südslawische Zeitung* izbjegao zabranu, prije svega zahvaljujući izbjegavanju oštrih napada na vladu i tek blagim upozorenjima o potrebi izbjegavanja prejake centralizacije i germanizacije. Ipak, to mu je pomoglo da izlazi tek do početka 1852., kada je također obustavljen, a urednik Josip Praus poslan u vojsku. Time je završeno djelovanje opozicijskog zagrebačkog tiska kao neposrednog izdanka hrvatskog političkog pokreta u doba revolucije 1848.-1849. Kvalitetna politička publicistika obnovit će se u Banskoj Hrvatskoj tek u listopadu 1860., kada će *Pozor* okupiti oko sebe najznačajnije hrvatske publiciste i političke djelatnike.

⁴¹ HDA, BVI, II., 1850/R-134, Jelačić podbanu B. Lentulaju 21. IX. 1850.

⁴² Isto, 1850/R-199, Jelačić B. Lentulaju 21. XI. 1850.

⁴³ HDA, BP, CLXIV., 1850/R-182, B. Lentulaj Jelačiću 13. XII. 1850; HDA, BVI, II., 1850/R-186, Jelačić B. Lentulaju, 17. XII. 1850.

PRILOZI

1.

1850., lipanj 7, Zagreb

Upravljaajući odbor Zagrebačke županije upozorava Jelačića na primitak njemačkog dopisa i traži da osigura isključivo upotrebu hrvatskog kao službenog jezika u Banskoj Hrvatskoj.

HDA, VŽ, kut. 511, 1850/2161 (koncept)⁴⁴

Svetli Bane!

C: kralj, ministerialni savjetnik i načelnik finansijskih zemaljskih oblasti u Horvatskoj i Slavoniji V: Kappel dostavio nam je notu od 27 svibnja t: g: br 1140 kojom nas pozivlje da od Franje Bana izteramo u ime lukarine 30 kr za dve Celovskomu C: kr: prizivnom sudištu podnešene nebulane molbenice.

Kako nas je nenadano ovaj nemačkim jezikom pisani dopis dirnuo, opisati nemožemo, nu to će i vama Preuzvišenost Vaša, kojoj uzdržanje i učvrštenje naše narodnosti, jedinoga i neprocenjivoga našega blaga na plemenitom rodoljubivom serdcau leži duboko osjetiti. Kolikih kervavih borbah i težkih žertvah stajalo nas je to, dokle smo do toga došli, da su Magjari a i najviše u carevini oblasti nas kao narod priznali! koliko vjekovah biamo čversti bedem proti navalah varvarskih osmanliah te stražismo stražu ukupnomu carstvu, a našu narodnost nitko nepriznade!

Sada pako gdje se narod naš osviesti, gdje si priznanje narodnosti svoje velikim požertvovanjem pribavi proglasivši svietu ne samo u pojedinih oblastnih skupštinah već i u deržavnom svojem saboru narodni ilirski jezik poslovnim diplomatskim jezikom, sada gdje je ovo proglašenje priznato, od svih oblastih carstva s kojim dopisivasmo, da i od same svetle krune, kojoj su zaključki saborni a i naše mnoge predstavke u narodnom jeziku podnešene, sada gdje se već dvie godine najviše ovom stečevinom ponosismo gdje milostivno podieleni 4 Ožujka 1849 ustav svim narodom garantira narodnost, – sada da nam naše domaće oblasti horvatsko slavonske u inostranom jeziku dopisuju moramo i nehotice smatrati kao izigranje i uništenje našega narodnoga ponosa! Ovomu zlu doskočiti i narodnost našu nadalje braniti i čuvati, da nam goleme žertve, koje proti Magjarom s početka jedino radi nepriznanja narodnosti, poduzesmo, utaman i zahudu nebudu, mora da je prva i najsvetija dužnost naša.

⁴⁴ Objašnjenje kratica vidi u odgovarajućim bilješkama u raspravi.

Zato kao što smo mi upraviteljstvo horva-slavonskih finacialnih oblastih s dostojnom muževnom odvažnostju, koja se narodu pristoji, pozvali da nam vazda, ako hoće da njegovi predlozi razumljeni i točno izvršeni budu, u narodnom našem jeziku pisati ima, tako Vašu preuzvišenost kao možnoga posiedruka izmedju svietle krune i naroda u ime ukupnoga našega naroda, kojega, kako smo u našoj duši osviedočeni, kao jednokervnu Vašu bratju, koja se Vašemu upravljanju sa svom pouzdanostju odaje, od svega serdca ljubite, s rodoljubne dužnosti najpokornie molimo da ovu okolnost po njenoj neporačunivoj važnosti u obzir uzeti, te svim oblastim u kraljevinah Dalmat: Horvat: Slavonii kao glava strogi nalog podieliti izvolite, da izmedju sebe u narodnom kniževnom jeziku dopisivati imadu. Koji uostalom s najodličniim počitanjem i neograničenom odanostju jesmo: Vaše preuzvišenosti

U Zagrebu dne 7-a Lipnja 1850 pokorni sluge.

Upravlj. žup. Zagreb. Odbor po Drag. Galcu vr. žup. Zag. bilj.

2.

1850., lipanj 14, Križevci

Križevačko gradsko vijeće podržava predstavku UO Zagrebačke županije i traži zaštitu hrvatskog jezika kao službenog.

HDA, BVI, kut. I., 1850/R-13 (original)

*Preuzvišeni i Presvėtli Gospodine Bane!
Gospodine premilostivoi!*

Gorko nas je raztužilo, što smo opet opaziti morali, da borbi radi jezika i narodnosti naše još kraja i konca neima – gdje no vidimo, da, dočim bi se zloglasnog pomagarenja jedva oslobodili bili, sad nam se opet niemština narinuti namierava – nu kako ova u sriedini zemlje glavu je pomolila! kako finacialne oblasti u Hėrvatskoj i Slavonii načelnik g. Kappel, te kako čujemo isto poštah upraviteljstvo opet nemčariti počimlju!!

Ota gospoda u prošlih vremenah znala su u narodnom jeziku dopisivati, nu na ta burna vremena na naglo su zaboravila, te su tako carsku pucina Austrijskim zadatu rieč i ustav nogom pogazila – kuda to drugam smiera, već ogorčenosti, i medjusobnoj nepouzdanosti uvijek vrata otvorena da budu.

Zato molimo Vašu Preuzvišenost, kojoj polag našeg osviedočenja i onako narodnost naša kao naj veći amanet na plemenitom sèrdcu leži, našu pokornu molbu ostalih domovine oblastih molbom družeci, neka blagonaklono izvoli kod milostivog Cara, i svetle Vlade posriedovati, i konačno izposlovati, da nam zadata carska rieč se odèrži, da se ljudska prava iz pogleda takodjer čoviečnosti po niko-me negaze – te da se mili nam jezik i s njim naj užje skopčana narodnost od svakog štuje.

U ostalom nas Vašoj Preuzvišenosti i milosti ponizno preporučajući, sa dostojnim strahopočitanjem ostajemo. – Dano iz sednice dne 14-a Lipnja 850. u Križevcu deržane.

U ime Vieća
Franjo Šincek uredni bilježnik.

3.

1850., lipanj 17, Rijeka

Upravljačko vijeće grada i kotara Rijeke podržava predstavku UO Zagrebačke županije o zaštiti hrvatskog jezika.

HDA, BVL, L., 1850/R-11 (original)

Preuzvišeni gospodine Bane!

Županija zagrebačka dopisom svojim dne 7-a lipnja tekućega mēseca br. 1494 priobćila je upravljajućemu ovome veću prepis jedne pod istim dnevom na Vašu Preuzvišenost uredjene predstave, kojom se Svētlosti Vašoj umoljava, da bi svim u trojednoj kraljevini nalazećim se oblastim naložiti blagoizvolēli, da medju sobom u narodnom jeziku dopisivati imadu. Svērha istog županijskog dopisa jeste ona, da se i odavde rečena, u narodnoj koristi sastavljena predstava, kod Vaše Preuzvišenosti podupira.

Smatrala se ona iz kojega god ogleđa, to je vrēdno i dostojno, da njoj se udēli ono uvaženje što ju ide. O ljubavi i cēni narodnoga jezika, i o plemenitosti ovoga ćutjenja, tako je duboko svaki uvēren, da se ovo načelo, kao u žilah svakoga naroda usadjeno smatrati može. Jerbo slava naroda zavisi većom stranom od izobraženja materinskoga jezika; koi sērdce okrēpljava i podbada na svako lēpo i veliko poduzetje, a ćoviku uliva krēpost i snagu, da se svim nezgodam vrēmena ozbiljno oprēti može.

Zato je u hrvatskoj našoj domovini narodni jezik na čast diplomatskoga jezika uzvišen; što i treba, da se i nadalje uzdrža. A to se slaže i s načelom ravnopravnosti svih narodnosti, izrečenim u carskom ustavu; te se je nadati za čelo, da će Njih. Veličanstvo, milostivni naš Car, u prizrenju takodjer sjajnih zaslugah hrvatskoga naroda, nastojati oko toga, da se u hrvatskoj zemlji hrvatski jezik štuje i za javne poslove upotrebljava. A tim će načinom, kao čarobnom nekom moći sèrdca svih državljanah u trojednoj kraljevini tako privezati, da budu ko uvijek stajali kao neoborive klisurine protiva svim neprijateljem prestolja i domovine.

No da se pravedne ove želje obistine, to ponajviše zavisi od mogućnog posredovanja Vaše Preuzvišenosti, koi ste pravi i vèrni posrednik izmed sjajnom carskom krunom i narodom.

Toga radi nemože se na ino upravljajućemu ovome veću, nego prepokornu svoju molbu pridružiti k onoj, što ju je podnela župania zagrebačka, Preuzvišenost Vašu najvrucè umoljavajući, da u tom pogledu željam bratje naše zagrebčanah, koje su i želje naše, zadovoljiti blagoizvoli.

Tiem se moćnoji zaštiti Vaše Preuzvišenosti preporučujući, s najodličnijim počitovanjem imamo čast ostati

U sèdnici upravljajućega većã
slobodnog grada i kotara rečkog,
u Rëci, dne 17. lipnja 1850. obderžanoj.

Vaše Preuzvišenosti

preponizni sluga
Josip Bunjevacz predsjednik

4.

1850., lipanj 17, Osijek

Osječka gradska skupština podržava predstavku UO Zagrebačke županije i traži zaštitu hrvatske narodnosti i jezika.

HDA, BVI, I., 1850/R-28 (original)

Svètli Bane

Gospodine premilostivi!

Upravljački odbor županije Zagrebačke jeste nam dopisom od 7-a Lipnja t. g. br. 1494 javio, da mu je finacinalno hrvatsko slavonsko Upraviteljstvo jedan nĕmaĕki dopis poslalo, kojeg je istom Upraviteljstvu s' tim izjasnjenjem natrag povratio, da u buduće, ako ŕeli, da dopisi njegovi razumljeni, i zahtĕvanja izvršena budu, u knjiŕevnom ilirskom jeziku dopisivati ima; ujedno nam je predstavku Svĕtlosti Vašoj u tom obziru podnešenu s' tom prošnjom dostavio, da bi takovu od naše strane podupirali.

Ovaj muŕevni i ustavan Upravljajućeg Odbora ŕupanije Zagrebačke korak jeste od ĕelokupnog poglavarstva, i sakupljenog gradjanskog Zastupniĕtva, buduĕ nam obezbedjenje narodnosti nakon najdragocĕnijeg blaga svrhu svega na srdcu leŕi, sa velikom radosti, kakovu veĕ od dulje vremena oĕutiti povoda imati mogli nismo – pozdravljen. Bratinski njegov poziv našao je u našem srdcu najiskreniji odziv. Jasnim dokazom da u jugoslavenskoj domovini glede obrane narodnosti i narodnih pravaĕ jedna misao vlada.

Svĕti Bane! narodnost je naša prvo blago. Ako ovo izgubimo, druga sva dobra neimaju ĕene za nas. Izgubljenju slobodu ugodnim vremenom zadobiti moŕemo, izgubljenju narodnost nikada. Da ovu vredjati i gaziti dopustimo, nebi smo imena naroda vrĕdni bili. To blago braniti imamo bogomdano i pravo i duŕnost.

Drzovitost finacinalno hrvatsko slavonskog Upraviteljstva, kojom kano domaĕa oblast sa domaĕom oblastju tudjim jezikom dopisivati usudjuje se, mora svakog domorodca ogorĕiti. Medjutim imajuĕi obzir na vaŕnost naĕela, na kom se ovakovo domaĕe jedne oblasti u sadanjih okolnosti postupanje moŕebiti osniva, – doĕim odvĕt naš u ime naroda, koji u ovom gradu obitava, dajemo, stavljamo svaku ogorĕenost na stranu, i kano prijatelji i iskreni privrŕenici slobodne, samostalne, nerazdĕljne i nerazrĕšive ustavne Austrie, uvĕreni buduĕi, da ova samo tako sretna biti moŕe, ako svih u njoj ŕivućih narodah pravo neoskvrnjivo poĕitovala bude – za dobro nalazimo iskreno se u tom predmetu, i kao ŕto se narodu dostoji muŕevno izjasniti, ĕim ĕemo našoj duŕnosti, i kao domovine ove sinovi, i kao ĕelokupne drŕave gradjani zadovoljiti.

Iz dopisa, kojeg finacinalno domaĕe upraviteljstvo na upravljajuĕi odbor ŕupanije Zagrebačke upravilo jeste, zakljuĕujemo, da isto upraviteljstvo svoje poslove takodjer u nĕmaĕkom jeziku obavlja. – Šmĕlo pita ova domovina, a i svetu duŕnost zapitati ima, na ĕem reĕeno finacinalno upraviteljstvo vlast, u našoj se Domovini nĕmaĕkim jezikom sluŕiti, osniva? – takovu nije moglo dobit ni od Svĕtlosti Vaše, ni od domaĕe vlade, ni od njihovog Veliĕanstva, ni od središnje odgovorne vlade: Vaša Svĕtlost kano glava ovih kraljevinah prednjaĕi zajedno sa domaĕom vladom i reĕjom i ĕinom u branjenju narodnosti naše, od te strane nije uvlastijeno finacinalno domaĕe upraviteljstvo, da se nĕmaĕkim jezikom u svojih poslovih i dopisivanju sluŕi. Drŕavni od 4-ga Oŕujka 849 za Ćarevinu Austriansku Ustav jeste po Njihovom Veliĕanstvu i po odgovornoj središnjoj vladi podpisan i utvrĕjen. U istog Ustava Odsĕka 1-a ŕ 5-om pisano je: “Sva narodna plemena imaju jednaka prava, i svako narodno pleme ima nepovredivo pravo ĕuvati i njegovati svoju narodnost i jezik” – carska se pako neporiĕe, a još si manje ĕinom i nalogom protusloviti moŕe. Iz kojega slĕdi da si je finacinalno hrvatsko slavonsko upraviteljstvo bez vladinog naloga, bez privolenja i znanja naroda vlast upotrebljenja nĕmaĕkog jezika samo prisvojilo: kakovu neĕuvenu domaĕe jedne oblasti preuzetnost domovina ova bezuvĕtno osudjuje, osuditi mora, takovo samovoljno narodnog našeg u ovih

kraljevinah diplomatskog i poslovnog jezika zapostavljenje i gazenje domovina ova trpiti neće, trpiti nesme. Narodnost našu gaziti nećemo dopustiti nikada. Za ove obranu žrtvovati sve i sva pripravnj smo uvěk.

Uslěd čega Světlost Vašu prepokorno molimo, da bi visokom vlastju, koja Světlosti Vašoj kano ovih kraljevinah glavi zakonito pripada – svim domaćim oblastima dosledno i finacialnom domaćem Upraviteljstvu najstrožie naložiti blagoizvolila, da izmedju sebe jedino u narodnom i književnom kano poslovnom i diplomatskom ovih kraljevinah jeziku dopisivati imadu.

U ostalom visokoj milosti preporučeni s dubokim počitanjem ostajemo. Dano iz Glavne Skupštine dana 17-a Lipnja 850 u Osěku držane.

* * * * *

5.

1850., srpanj 1, Osijek

Upravljajući odbor Virovitičke županije traži zaštitu hrvatske narodnosti i hrvatskog kao službenog jezika u Banskoj Hrvatskoj.

HDA, BVI, I, 1850/R-40 (original)

Světli Bane!

Zagrebačka županija pod br. 1494 od 7-a Lipnja t. g. priobćujući nam predstavlku, koju glede němačkog dopisivanja finacialnog hrvatsko slavonskog upraviteljstva Světlosti Vašoj podnela jeste, ujedno pozivlje nas da za obezbiediti narodnost našu, proti takovom zloupotreblienju pomoć od Světlosti Vaše takodjer išćemo.

Světli Bane! Premda silna požertvovanja, koja domovina naša stražnje doba učinila, premda vėrnost naroda našeg bělodano dokazana, i kroz Njihovo Veličanstvo najmilostivieg Cara priznana i javno izkazana, kao poslićdicu iziskuje i zaslužuje pokroviteljstvo, i dovoljno poručanstvo, za uzderžavanje najmilieg i neprocenivog blaga onog za kojeg postignutje sva dragovoljno preterpismo, i u kojeg mirovnim uživanju drugi se narodi jedne velike Austrije nalaze, – mile naše narodnosti i jezika.

Premda nam se vidi dovoljno garantirana narodnost naša črez milostivo podeljen 4-a Ožujka 849. Ustav, i potverдите kroz Njihovo Veličanstvo zaključke poslednjeg sabora našeg godine 848. – i premda je već čversti temelj narodne samostalnosti naše, – tako: da bi se radi jednog němačkog dopisa finacialnog upraviteljstva posledice kake bojati imali.

Medjutim ipak ako žalostan položaj naš prije godine 1848. u struci narodnosti smatramo, nehotice priznat ćemo, da smo bili narod bez narodnosti, da nam je ono falilo, po čem puk narodom postaje, da nam je manjkalo na vlastitim razvitku, i na samostalnosti našoj, – mi tajiti (*ne? – nedostaje riječ – T. M.*) možemo, da sve naše žrtve, i teženja tamo směraše, da sloznom voljom, i krepkom rukom na razvalinah konačne skoro propasti naše, novi hram slave, i narodne samostalnosti sagrađimo; sada kad mislimo, da smo cilj ovaj postigli, sada kad željno očekivano vrēme došlo, da narodni naš jezik, kroz uvedenje u javni i službeni život, perventva se dokućio, sada kad svētu poznato jeste, da u Carevini našoj ravnopravnost narodnosti vlada, i naš jezik poslovnim diplomatskim kod kuće postao, sad moramo s dostojnom muževnom odvažnostju gledati, da sve nepriateljne sile odbacimo, narodnost našu proti svakom tudjinstvu, i zloupotrebljenju obranimo, rečjom: da se tersimo, da zadobite u pogledu narodnosti stečevine, nebudu minućih samo okolnostih minući plod.

Uslēd ovih Světlost Vašu, kao pravah naših možnog pokrovitelja, i uzdržatelja kome sigurno mila narodnost naša kao osobita svetinja na sercu leži, pokorno molimo: da ne samo u obće na sve oblasti domovine naše strogi nalog izdati blagoizvoli, da između sebe narodnim jezikom dopisivati imaju, već takodjer glede němačkog dopisivanja finacialno upraviteljstvo uputiti dostoji.

Dano iz sednice Upravljajućeg odbora županie Virovitičke dne 1-a Serpnja 1850. u Osėku držane.

* * * * *

6.

[1850., srpanj 15, Zagreb]*

Upravljajući odbor Zagrebačke županije protestira zbog želje komisije za uređenje sudova da kandidati sastave molbe na njemačkom ili s njemačkim prijevodom.

HPM, ZS, 1850/IV C G-1134 (tiskani letak)

Preuzvišeni Gospodine Bane!

Ima u životu čovečanskom prigodah, koje ga na pėrvi mah kao ugodna sankka prekoměrnim veseljem i rajskom slastju napunuju, no koje ga u svom razvitku kad se o svih njenih okolnostih obavěsti, tim većom tugom i čěrnom žalosti obuzi-

* Datum predstavke može se pretpostaviti iz popratnog dopisa (usp. idući dokument), koji je Upravljajući odbor uputio ostalim hrvatskim oblastima s molbom da podrže predstavku.

mlju. Takova prigoda stigne i žiteljstvo ove županije u posljednjem trenutku njegovog, – na temelju dugovječne dosadanje ustavne uprave, – postojanja.

Žiteljstvo županije Zagrebačke neopisivu iskusi radost i prekomerno veselje, primivši iz ruku vaše Preuzvišenosti milostivu carsku odluku na zaključke posljednjeg domačeg sabora od god. 1848, s toga najviše uzroka, što je mislio da su šnjom razpuđeni mračni neustavni oblaci, koji su milu domovinu našu mrtvačkim pokrovom sakrivali, i gadnim robstvom pritiskivali, i što smo se nadali da će nami s istom visokom odlukom svanuti sunce ustavne narodne slobode i obasjati svojim rumenilom lice predelah dosele ugnjeten predrage domovine naše; Naše veselje bilo je muževno ponosito, jer u toj visokoj odluci videli smo pravednu i zasluženu nagradu za žrtve, koje je ubogi narod naš, za prejasnu vladajuću kuću, postojanje celokupne carevine kao obćenitog doma, u kojem i za sebe zaslužno i pristojno obitalište osigurano imati želi, – do sada učinio, i koje je u napred činiti kadar a za svoju narodnost do posljednje kaplje kervi učiniti svagda i pripravan.

Oslanjajući se dakle na poznate svoje zasluge vrédnim se je scénio narod županije ove carskog priznanja, i dèržeći se sigurnih obećanjah vladaoca i neporečive carske rěči, smatrao je savršeni onaj veliki posao, za kojeg sretno izpadnutje nije ni jedne žrtve žalio, te se je čvrsto nadao, da su mu narodna njegova prava u luci sigurnoj od navale neprijateljih valovah, kojimi su do sada nad užaštirimi ponori slēpe nepravde proganjana bila, nadao se je miru, kao najsilnijoj polugi izobraženja i naprédka, za koji je mnogu kaplju dragocène kervi iz grudih svojih izlio.

Nu zaslužno ovo veselje, pravedna ova nada nebiaše nam udesom sudjena, i tu nam nemila slabost ljudih iznenada otme, rinuvši nas time iz rajске čuti ponositog veselja i zaslužene nade, u ponizujuću žalost i nezasluženu tugu.

Preuzvišeni gospodine Bane! Kako neugodno nas dirnu natečajni raspis od 5. sèrpnja t. g. što smo ga od c. k. Commissie za uvedenje sudovah u Hèrv. i Slavonii shodnoga proglašenja radi primili; nismo u stanju opisati, a i sèrdce Preuzvišenosti vaše, brižljivo za svaki naprédak i dobro svog naroda, osètit će s nami istu tugu, istu brigu.

U napomenutom natečajnom raspisu očituju predstavnici c. kr. Comisie Rušnov i I. Mažuranić, *želju* da natečatelji svoje prošnje u Nèmačkom jeziku sastave ili barem nèmački prevod prilože.

Znamo mi Preuzvišeni gospodine, da tudja *želja* u obće nikoga nevezē, al naš narod kaže: "*Želja velike gospode, gotova je zapovéd*" i to u ovom slučaju na prama pojedinim prositeljem dèržimo za čelu istinu. – Mi se nadamo, pače za stalno dèržimo, da će Junački Hèrvati i Slavonci i ovom prigodom ponositi svoji nepromenljivi značaj sačuvati, da neće podlim gmizanjem i gadnim pu-zanjem radi službe slušati, il slèditi *takovu želju*, te izdati svoja narodna najsvetia po svojih vladaocih u najstaria vrēmena ustanovljena i po srètno vladajućem sada kralju osigurana prava, već će se i ovom prilikom š njima bez obzira poslužiti; i zato nemolimo od Preuzvišenosti vaše za nas kakovu milost, već tražimo, da Vi svètli bane, prava ova naša onako, kao što ste se višnjem Bogu svečano zakleli i narodu našem tolikoputah muževno obećali, moćnom svojom podporom štitite i branite.

C. kr. komisija za uvođenje sudovah u Hèrvatskoj i Slavonii izrazujuć gori napomenutu protizakonitu želju, predpolaze, da vlada njih. Veličanstva nije dužna primati prošnje narodnim našim jezikom spisane, što je ipak u očitom protislovju sa odlukom nj. Veličanstva na zaključke posljednjeg našeg domačeg sabora od 1848. godine, jer nas istom odlukom njih. Veličanstvo nije obvezalo služiti se ikojim drugim nego narodnim jezikom, bilo to i naprama samoj osrèdnoj vladi, a niti nije svoju vladu njegovog Veličanstvo oprostilo od dužnosti, da prima pisma narodnim našim jezikom pisana.

To su Preuzvišeni gospodine one ljute rane, koje nam zadaju brige i protiv kojima moći od Preuzvišenosti vaše lèk tražimo.

7.

1850., srpanj 15, Zagreb

Upravljujući odbor Zagrebačke županije poziva ostale hrvatske oblasti da podrže njegovu predstavku Jelačiću o zaštiti hrvatskog kao službenog jezika u Hrvatskoj.

HPM, ZS, 1850/IV C G-1135 (tiskani letak)

Ljubezna bratjo!

Nijednom prilikom, kad godër je našoj narodnosti, a najpače glavnom njenom faktoru, premilom nam narodnom jeziku pogibelj, pa bilo to od kojemu drago strane zaprètila, nismo časa počasili, da nebi po prirodjenom nam svetom pravu i dužnosti, naš glas za njenu obranu podigli. To smo činili prie nego nam je ustav od 4. ožujka 1849. god. narodni slobodni razvitak ujamčio; to smo činili, kad nam se je proti smislu istog ustava počelo namètati tudjinstvo u kući; a to činimo evo i sada, kad se proti jasnom smislu vladarske rěči, vèrnim Hèrvatom i Slavoncem na poseb zadate, zakonitim našim narodnim pravam zasède čine.

Jer premda je njih. Veličanstvo višjom naročitom odlukom od 7. travnja t. g. ujamčilo narodnom našem jeziku izključivo pravo službenosti u krugu ovih kraljevinah, očitujući samo čednu želju, da se u službenom dopisivanju sa ostalimi krunovinami i sa centralnom vladom služimo načinom, koji potreboći javne službe odgovara, i premda tom ustavnom željom njih. Veličanstvo nije niti svoju vladu oprostilo dužnosti, da i u narodnom našem jeziku sastavljena pisma primati mora, a niti nas obvezalo, da se ikojim drugim nego narodnim jezikom služimo i naprama samoj centralnoj vladi: to je ipak c. kr. komisija za uvođenje sudovah u natèčajnom razpisu od 5. sèrpnja t. g. pozivajuć natècatelje, da molbe svoje u nèmačkom jeziku sastave, s toga što će jih c. popečiteljstvo u ruke dobiti, osnovala

svoju želju na onom predpoloženju (suppositum) kao da popečiteljstvo nije dužno primati prošnje u narodnom našem jeziku pisane, stavljajući time u jedno u pitanje najsvetiju našu i neoborivu stečevinu.

Upravljajući odbor županije zagrebačke nemože ovaj korak c. kr. komisije za uvođenje sudovah u Hèrvatskoj i Slavonii spojiti sa zadatom narodu našem od nj. Veličanstva rěčju, pače ga smatra, kao izravnu protimbu, u očitom protuslovju sa istom, te nemože inako nego pomisliti, da je ista c. kr. komisija na vlastiti odgovor želila time povrěditi i carsku rěč, i najzaslužnieg zatočnika naše narodnosti, světlog Bana, koji nas i posljednjim svojim proglasom od 26. lipnja t. g. osigurava, da nam je razvitak narodnoga života obezbidjen, te nas nuka da otvorenim putem na slavu našeg naroda revno naprědujemo.

Uslěd toga neoklevamo pozvat i vas ljubezna bratjo, kao što smo u takovoj prilici uvěk činili, da polag poslovice mladjahnog našeg vladaoca "sjedinenim silami" proti ovom nezakonitom i samovoljnom postupanju c. k. komisije za uvođenje sudovah u Hèrv. i Slav. vaš glas podignete, našemu pridružite i Světlog Bana, kao vitežkog i brižljivog zatočnika naših pravah umolite, neka toj protuzakonnosti na put stane, a naša prava proti svakog napadanja zaštiti.

Primite naš bratinski Čelov.

Proglasio i izdao u sědnici Upravljajućeg odbora slavne županije zagrebačke dne 15. Sěrpnja 1850. u Zagrebu dèržanog

Augustin Dutković v. r.
slavne županije zagrebačke uredni podbilježnik,
upravlj. odbora perovodja.

* * * * *

8.

1850., kolovoz 20, Zagreb

Jelačić izražava ministru financija Kraussu neslaganje s upotrebom njemačkog jezika u poslovanju zagrebačkog Financijskog upraviteljstva i traži da se ono služi hrvatskim jezikom.

HDA, BVI, I, 1850/R-68 (koncept)

Iz Zagreba 20. Kolovoza 1850.

Njegovo veličanstvo naš premilostivi car i gospodar blagoizvolio je previšnjim patentom svojim od 7. Travnja 1850 od visokog ministarskog vieća protubilježenim, glede poslovnog jezika u Hèrvatskoj i Slavonii sledeće opredieliti:

"Naredjujući da u Hèroatskoj i Slavonii jezik narodni ima i u buduće valjati kao jezik poslovni kod tamošnji zemaljskih vlastih,⁴⁶ moramo ujedno želiti a i očekivamo to od zdravoga uma viernih naših Hèrvatah i Slavonacah, da poslovno obćenje tamošnjih zemaljskih vlastih sa vlastni u ostalih krunovinah i sa vlastju centralnom svagda biva na način, koi potreboćam javne službe odgovara."

Ova previšnja odluka tako je jasna, da se inače razumieti nemore niti smije, nego kako to slovo istog patenta donosi.

U podpunom protuslovju sa ovom ustavnim putem izdatom uredbom vode se ipak kod svih zemaljskih oblastih financialnih dan današnji svi poslovi u *niemačkom* jeziku, od kako je g. ministerialni savietnik Kappel upravljanje tih oblastih primio.

Osim toga što su mi sve zemaljske oblasti politične svoje predstavke podniele, u kojih se u načelu proti uvadjanju niemačkog jezika od strane g. ministerialnog savietnika Kappela kod financialnih oblastih svetčano ogradjuju, dobio sam sada nanovo od upraviteljstva poreznog izvietje, da isti g. ministerialni savietnik polag ovdi priloženog izvadka iz njegovog dopisa od 4. Sèrpnja t. g. broj 277 u protuslovju sa navedenim patentom zahtieva, da i zemaljsko upraviteljstvo poreza š njime u *niemačkom* jeziku dopisivati ima, u kom se obziru na uredbu Vaše preuzvišenosti od 16. Lipnja 1850 broj 7671 poziva.

U obziru ove poslednje uredbe preuzvišenosti vaše imam tu opazku načiniti, *pervo*, da je ona i meni prispiela, ali da ona samo o dopisivanju g. ministerialnog savietnika Kappela sa *županiama* u narodnom jeziku govori, dočim o *niemačkom* jeziku kod financialnih oblastih zemaljskih ništa nezadržži; *drugo*, da je ova uredba preuzvišenosti vaše izdata još 16. Lipnja t. g. dakle prije svetčanog dne 26. Lipnja 1850. učinjenog proglašenja gore navedenog c. k. patenta od 7. Travnja 1850, i da tako samo ovaj previšnji patent sada za ravnanje služiti ima.

Iz razloga dakle

1-og) da o zakonitosti daljeg upotrebljenja narodnog jezika kod svih financialnih oblastih zemaljskih već od prie uvedenog, dvojiti nije;

2-og) da sam uvieren iz osobitog službenog obćenja sa preuzvišenosti vašom, da u tom obziru od Vaše strane nikakovih zapriekah nema, te da se carska kraljevska rieć iz nikakovog, a najmanje iz obzira na sposobnosti činovnikah, ili njihovu ugodnost poreći nesmije;

3-og) da je narodnost i narodni jezik u ovoj krunovini ono jedino i znamenito sredstvo, koje je kadro osobito u obziru predstojeeh nove žertve ovdi dosada nepoznate iziskivajućih uredbah financialnih, svaki opor ublažiti, i duhove umiriti;

iz tih važnih i odlučnih razlogah imadem čest preuzvišenost vašu ovim uljudno umoliti, da što prie gospodinu ministerialnom savietniku Kappelu, točni nalog izdati izvoli, neka se on vlada strogo po smišu gore navedenog c. k. patenta, te odustane od svakog zahtievanja glede poslovanja u niemačkom jeziku od strane njemu podčinjenih financialnih oblastih, dapače da narodni jezik po njemu iz službenog poslovanja svojevoljno izkljućeni, bez odvlake opet kod svih financialnih oblastih zemaljskih uvede.

⁴⁶ Kuzivom istaknuta mjesta u originalu su potcrтана.

ZAKLJUČAK

Autor obrađuje temu otpora politici germanizacije i centralizacije bečke vlade od strane hrvatskih političkih krugova i javnog mnijenja tijekom 1850. godine. Analiziraju se stavovi bana Jelačića, Banskog vijeća, županijskih i gradskih poglavara, te opozicijskih zagrebačkih novina, kako prema pitanju centralizacije i germanizacije, tako i prema ostalim problemima političkog, privrednog i društvenog razvitka Hrvatske. U otporu germanizaciji hrvatska politika i javnost isticali su da je ona protivna proglašenom načelu nacionalne ravnopravnosti u Habsburškoj monarhiji, tradicionalnoj političkoj autonomiji Hrvatske i pojedinim kraljevim aktima, poput Oktroiranog ustava iz ožujka 1849. i rješenja o zaključcima Sabora Hrvatske 1848. iz travnja 1850. Na kraju se objavljuje nekoliko dokumenata, koji ukazuju na neke temeljne probleme s kojima se susretala hrvatska politika i javnost neposredno nakon revolucije 1848.-1849. u svojem odnosu prema bečkom središtu.

Tomislav Markus

The resistance to Germanization and centralization of Civil Croatia in 1850

Summary

The author analyses the resistance of Croatian political circles and public opinion in 1850 to the Germanising and centralist politics enforced by Viennese establishment. The statements of Ban Jelačić, Banal Council, county and municipal authorities, and opposition newspapers from Zagreb on the matter of Germanization and centralization, and also on the problems of the political, economic, and social development of Croatia are analysed. In their resistance to the Germanising orientation, the Croatian politics and the public pointed out that it was opposite to the proclaimed principle of the equality of nations within the Habsburg Empire, the traditional political autonomy of Croatia, and also to certain royal documents, such as the octroyed constitution of March 1849 and decisions made by the Croatian Diet in 1848. In the end of the article several documents are published indicating some essential problems encountered by the Croatian politics and the public, immediately after the revolution in 1848-1849, in their relation to the central Viennese establishment.